

Josep-Antoni Ysern i Lagarda (Uniwersytet Śląski, Katowice)

Estudi i edició dels *exempla* esparsos del ms. Santes Creus 49 - *olim* 23 - pertanyent a la Biblioteca Pública de Tarragona

Per a Mª Esther, germana i amiga

1 Introducció

El manuscrit Santes Creus 49 – *olim* 23 – de la Biblioteca Pública de Tarragona ens ha servat una de les traduccions catalanes dels *Diàlegs* de sant Gregori, peça fonamental en el context del que se sol anomenar literatura exemplar, editada modernament a cura de J. M. Bofarull i A. J. Soberanas. En aquest mateix manuscrit trobem també una *Epístola de sant Jerònim a santa Eustoxi*, un *Sentenciari* i un parell d'*exempla*.

Aquests *exempla* no pertanyen a cap mena de recull – d'on el qualificatiu d'*esparsos* que els aplico al títol del present treball –, però s'insereixen en una tradició textual molt rica i esponerosa. Ni que només sigui per aquest fet, ja paga la pena donar-los a conèixer, tant més com encara hi ha molts textos catalans de caire exemplar que caldria editar o reeditar per tal de fer aquest gènere de literatura més abastable a l'atenció dels especialistes.

Els textos ací publicats ocupen els folis 135va–139rb d'un còdex dels segles XIV–XV manuscrit en paper, amb 4+141 folis en total, de 205x140 mm, a dues columnes – llevat de l'índex, a ratlla tirada –. La lletra és gòtica catalana, amb rúbriques, caplletres i calderons en roig.¹

2 Els exempla

Els textos objecte d'aquest treball són, per tant, dos *exempla*. El primer l'he batejat amb el títol de *S. Pichteri i la monja folia* i el segon amb el d'*Exemplum d'una santa verge de gran virtut*. Més avall en descriuré el contingut i els relacionaré amb la xarxa de variants en què s'insereixen. Ara, vull reflexionar sobre el

---

¹ Aquestes notícies les extrec de la *Bibliografia de textos catalans antics* (BITECA: MANID 1150, TEXID 1143 : cf. Beltran/ Avenozza 1993). Veg. també: Concheff 1985, núm. 198, 19; Bofarull 1931, 16 i. Soberanas 1968, 11, en els pròlegs al volum primer i segon, respectivament, de l'edició de la traducció catalana dels *Diàlegs* de sant Gregori.

mateix fet de llur presència en aquest manuscrit: què hi fan, per què hi han estat inclosos.

D'antuvi, cal tenir en compte el caire del manuscrit en què es troben. L'obra més important que inclou és una de les traduccions catalanes dels *Diàlegs* de S. Gregori. Aquesta obra, fonamental en l'evolució de la literatura exemplar i vertadera deu d'on han pouat a tort i a dret els reculls més coneguts d'*exempla*, em fa l'efecte que actua com un imant: si havem esguard que un dels trets formals essencials de l'*exemplum* és la *brevetat*, comprendrem que sigui fàcil entaforar-ne un parell en un manuscrit on quedaven uns pocs folis en blanc i on hi havia una obra cabdal en el context de la literatura exemplar.

La utilització d'*exempla* amb aquesta funció – omplir folis escadussers de manuscrits – no és estranya. El ms. 89 de la Biblioteca de la Universitat de Barcelona, que ens ha transmès el *Recull d'eximplis, gestes e faules e altres llegendes ordenades per ABC (=Recull)* que va editar M. Aguiló,² també acaba amb un seguit d'*exempla* que no procedeixen de la font llatina traduïda – l'*Alphabetum narrationum* d'Arnoldus Leodiensis – i que hi queden a banda de l'estructura alfabètica de l'exemplari en qüestió. Cosa semblant s'esdevé amb el *Recull d'exemples morals (=REMoralis)*, conservat en el mateix manuscrit que ens transmet el *De vicis i virtutis*, traducció catalana de la *Somme le Roi* de fra Llorenç.³ Sovint – no sempre – cal un mínim de vinculació temàtica entre les obres incorporades en un mateix manuscrit. Aquesta és fàcil de trobar ací, perquè els *Diàlegs* de S. Gregori són, precisament, un recull d'*exempla*.

La raó última per què aquests dos *exempla* han estat ací copiats, necessàriament s'ha d'escapar. De tota manera hi ha dos detalls que hi tenen alguna cosa a veure i poden fer-hi una mica de llum. D'entrada, la relació temàtica entre totes dues narracions, car en el fons giren al voltant dels models de vida virtuosa i les aparences enganyoses que minen el camí cap a la vertadera felicitat. Com es veurà en llegir els *exempla* i els comentaris, la Ventafocs monàstica que és la monja folla, és, a l'últim, molt més virtuosa que les seves germanes de religió, que tant l'havien menyspreada fins a la intervenció de Pichteri. L'òrfena del segon text, que es planteja quin camí la farà més feliç – el de son pare, virtuosament sacrificat i amerat de sofriment – o el de sa mare – que viu amb el cor ben ample entre tot de plaers –. Aquesta

² Quan em refereixo a aquesta obra, cito en primer lloc el número de l'*exemplum* en la meua edició – que va ser l'objectiu de la meua tesi (veg. Ysern 1994b) i que és en premsa per a ENC – i, entre parèntesis, el corresponent en l'edició d'Aguiló, dins la seva «Biblioteca Catalana» (1881). Quan copio textos de la meua edició, prescindeixo de les notes filològiques.

³ Del *Recull d'exemples morals* – del ms. S. Cugat 39 custodiat a l'ACA – tinc una edició en premsa per al proper número del *BRABLB*. Veg. Wittlin (1983).

pregunta, des de l'òptica del cristianisme medieval, només es pot resoldre mirant la situació *post mortem*, que és quan pot existir la *vertadera felicitat* en oposició a l'*aparent*, la d'aquest món.

L'altre detall a què em referia suara ateny especialment el segon text. L'he editat a triple columna, bo i acarant-lo amb la font llatina i amb una altra versió catalana, que procedeix de l'esmentat *REMoralis*. Si llegim en paral·lel les dues narracions catalanes, salta als ulls que totes dues són quasi idèntiques. Presenten petites diferències – que comentaré més avall – i també errors. Tanmateix, aquests darrers no són compartits, ans bé una versió ajuda a entendre els passatges obscurs de l'altra. Vegeu la següent taula:⁴

<i>Versió del ms. Santes Creus 49 (=T)</i>		<i>Versió del ms. S. Cugat 39 (=B)</i>
t'o diré del començament [tro a la fi].	←	T'o diré del començament <i>tro a la fi</i> .
de res del món no s'entrametia de ço que's fehia en son alberch.	↔	de res del món no s'entremetia <i>sinó</i> de co que's fahia en son alberch.
Null hom no's complenya d'ell ne ell no's complanyia d'om per tort que li fes.	≈	Null hom no's compla[n]yia de tort que ell li fes.
vench molta neu e foren grans trons e grans lamps, e <i>laus</i> de pluges e de tempesta [...].	→	vench molta neu e foren grans trons e grans lamps de pluges e de tempestat [...].
yo romanguí puncella <i>creeguda</i> .	→	yo romanguí punsella <i>reguda</i> .
E comensé'm a <i>consirar</i> e a pensar qual via feria.	→	E comencé'm a <i>conjurat</i> e a pensar qual via faria.
axí com a foch de çoffre, plen de mal fum que luu un poch, <i>que la un pot veure l'altre als turments</i> .	↔	axí com a foch de soffre, ple de mal fum que luu un poch, <i>que la ·I· no pot veure a l'altre ni·ls turments</i> .

La llista podria ampliar-se fàcilment, però la coincidència argumental és absoluta i les diferències es circumscriuen al terreny de les opcions estilístiques.

⁴ Marco amb fletxes el sentit en què un text ajuda a entendre l'altre: T – el ms. de la Biblioteca Pública de Tarragona – ajuda a entendre B – el ms. S. Cugat 39 de l'ACA – (→), o a l'inrevés (←), o s'oposen (↔), o són diferents estilísticament, sense que açò afecti el significat (≈).

Crec que podem considerar que un text no és còpia de l'altre, sinó que tots dos traslladen un tercer text català. Més avall ofereixo un acarament més detallat.

En un dels fragments del *REMorals* ja esmentat es llegeix (f. 139v): «Diu, donchs, lo propheta Ysayes que cercar deu hom Déu mentre hom lo pot trobar, car mentre viu hom en aquest món lo devem cercar e ell haurie'ns mercè e misericòrdia, axí com hac a Magdalena e a la fembra cananea, segons que appar en altre sermó qui's segueix.» Tanmateix, no hi ha cap altre sermó. Potser es tracta d'un error, si és que no volia al·ludir als textos precedents dins el seu manuscrit. Sigui com sigui, no seria impossible que el manuscrit a què es refereix ací fos el text comú a la versió B i T i que inclogués fins i tot l'*exemplum* de la monja folla, que no és en B. Cada manuscrit – B, T – oferiria, doncs, una part de la suposada font comuna, d'on aquests dos *exempla* haurien pogut ser triats per omplir uns folis en el ms. de la Biblioteca Pública de Tarragona, amb el qual hom els podia trobar una fàcil relació temàtica. De moment, i mentre no en tingui proves feaents, el que acabo de plantejar no és més que una hipòtesi.

2.1 La Ventafocs del convent

La finalitat de l'*exemplum* titulat *S. Pichteri i la monja folla* apareix resumida a la seva introducció, que de fet serviria perfectament per a encastar-lo en l'ordit d'un sermó. Si un *exemplum* ha de servir per a *decorar* una lliçó moral i fer-la més intel·ligible,⁵ la que hom vol il·lustrar ací és «açò que en los sants llibres trobam escrit, segons l'avengeli, qui diu: «*Si nengú entre vós volrà ésser major, sia ministre e servent de tots*»; e segons l'apòstol sent Paul, qui diu: «*Si nengú de vosaltres cuydarà ésser savi en aquest món, sia fet foyll per tal que sia fet savi.*»⁶

Aquest *exemplum* es construeix damunt la doble contraposició d'un personatge: una monja, considerada folla per la resta de la comunitat conventual. Aquesta monja és modèlica per la seva humilitat i capacitat de sacrifici, s'alimenta de les sobralles dels àpats de les seves germanes religioses i s'ocupa de les tasques més dures de la cuina. Mai no la sentiren protestar malgrat que la tractaven de manera humiliant, fent-li sofrir tot de «de desonries e blastomies» i arriben a considerarla folla i a dir-ne «l'Endemoniada». Heus ací la primera contraposició: la de la monja – Ventafocs front a la resta de la comunitat amb la qual conviu.

N'hi ha, però, una altra de més remarcable: la que s'estableix entre aquesta monja, tan humil com virtuosa, i un sant home anomenat Pichteri – en altres textos Pioteri –, ermità que viu al desert. Un àngel que se li apareix ens explicita el contrast quan critica la vida de l'ermità amb aquestes paraules: «Tu, Pichteri, estàs ací en aquest desert axí com a sant e cuydes fer gran cosa com ací estàs. *Vols veure ·I^a fembra qui és pus sancta que tu?* Ve, doncs, al monestir de les Cabaynenques, en lo qual estan fembres. [...] *aquella és mellor que tu*, la qual, com, contra tan gran nombre de vèrgens, tota sola, de dies e de nits, se combat, lo cor d'aquella no's parteix de Déu. Mas tu, qui en aquest loch estàs e no vas defores, de cor e de pensament no sesses d'anar per totes les carreres de les ciutats.»

Com és d'esperar, el sant home acut al monestir i demana de veure les monges. En un primer moment, es reuneixen totes, però no hi troba la que cerca. Quan demana per ella, li'n parlen amb menyspreu: només hi faltava l'Endemoniada. Aleshores, l'ermità la crida i, fent un rotund exercici d'humilitat, li demana la benedicció davant l'escàndol de la resta. Aleshores aprofita per a al·lisonar-les i fer-los veure que ella està molt per damunt de tots en perfecció i virtut: «Vosaltres sots orades, mas aquesta vostra dona és, e mia! E prech Déus que, en lo dia del juý, yo merescha ésser atrobat tan digna com ella!» Les aparences enganyaven i aquestes paraules provoquen un radical canvi d'actitud per part de la comunitat.

L'àmbit temàtic en què normalment s'insereix aquesta narració, ens el descriu magistralment Ayerbe-Chaux en analitzar l'*exemplum* núm. 3 del *Conde Lucanor*, obra de l'escriptor castellà don Juan Manuel.⁷ Essencialment es tracta d'un seguit de textos en el qual un personatge notable per la seva virtuosa vida pregunta a Déu qui serà el seu company en el paradís. Normalment, la resposta sol ser sempre sorprenent i al·lisonadora. Així, per exemple, en el núm. 236 (235) del *Recull* un ermità demana a Déu que li mostri «qui devie ésser son companyó e[n] la glòria de paradís». Déu li comunica que ho serà S. Gregori. Aleshores «l'ermità ac gran tristor, dient a ssi matex que poch li havie aprofitat que havie lexat tantes riqueses en lo món, pus que sent [Gregori], que ere papa he havie tantes riqueses e tantes honors, havie ésser egual d'ell en paray's». Déu, tanmateix, li fa veure que «més prees tu la gata que tu tens en la tua cel·la que no fa ell totes les onors que ha ne posseex!»⁸

⁵ Brémond, Le Goff i Schmitt 1982: 36–38, entenen l'*exemplum* com un *récit bref donné comme véridique et destiné à être inséré dans un discours – en general un sermon – pour convaincre un auditoire par une leçon salutaire*.

⁶ El subratllat, mentre no indiqui el contrari, sempre és meu.

⁷ Veg. Ayerbe-Chaux 1975: 104 i ss. / textos paral·lels: 194 i ss. i Devoto 1972: 364 i ss..

⁸ Aquesta anècdota la trobem també en: Tubach núm. 891 i 4009, *LEABC* 122(51) – cf. Krappe 1937 –, Voragine 1846: cap. 46, núm. 7, 194–195 / 1977: vol. II, 300–301 – trad. espanyola de Macías, 190–191 –, sant Vicent Ferrer (*Quaresma* I, 100).

Els textos que desenvolupen aquest tema presenten una gran quantitat de variants. Així, dins Klapper *Err.* núm. 5, trobem el cas d'un ermità⁹ que demana a Déu «*sut sibi dignaretur ostendere, cum quo deberet in celo premiarí*». Llavors Déu el tramet a casa d'un bon home anomenat Theosticum, el qual, davant la insistent curiositat de l'ermità, li explica «*cum ista uxore mea a iuuentute usque ad canos mansi in virginitate et nulla discordia usque in hunc diem turbati sumus nec in uno verbo detraxit vnus alteri*» i, de més a més, del fruit de la seva feina – ser pastor – «*vnam partem expendendo peregrinis et pauperibus, secundam partem do ecclesie et ipsius ministris et de tercia viuo cum uxore et familia mea*». Per tant, la virginitat mantinguda en el matrimoni, la pau conjugal i la constant almoïna als pelegrins i a l'església són la clau de la vida virtuosa de la persona amb qui sojornarà al paradís l'ermità.

De bell nou, Klapper *Err.* núm. 25 ens ofereix una altra variant d'aquest mateix *exemplum*. Un príncep, tot just casat, proposa a la seva esposa mantenir la virginitat i un model de vida plena de dejunis i oracions. Aleshores, l'ermità Simó – «*qui in quadam arbore nunquam descendens XX annis sederat*» – pregunta a Déu «*cum quo eque in premio celesti deberet fieri particeps*». Déu l'envia a l'esmentat matrimoni. La resta ja ens podem imaginar, però ací hom ens descriu més detalladament la vida de la modèlica parella: l'austeritat de la taula reial, el millor de la qual anava als pobres; els cilicis que vestien, la flagel·lació a què se sotmet el rei – anteriorment príncep – abans de gitar-se. El perplex ermità haurà de reconèixer que «*contra vitam istam delicias sedens in arbore habuisset*».

Que totes dues variants es podien contaminar mútuament, ens ho demostra S. Vicent Ferrer (*Quaresma* II, 160–161), que ens narra l'*exemplum* dels dos pares i Eucaris – que ara sí rep aquest nom – amb una descripció també detallada de la manera de viure del matrimoni, com la segona versió de Klapper. Val a dir que el nostre dominic no s'interessa tant pel tema de les aparences, sinó que decora amb aquest *exemplum* la idea que «*cascuna virtut és una escala*». Així, en arribar a la virtut de la castedat, explica: «*altra escala, castedat: los escalons són, no haver los ulls ventolans, refrenar-se de menjar, e dejunar. Doncs, aquelles persones que secret fan estes obres de virtut, les guaites dormen, e ells entren en parais*.» I tot seguit introdueix l'*exemplum* d'Eucaris.

Una de les variants més complexes és la que Ayerbe-Chaux bateja com el *Tríptic de sant Pafnuci*, on, a la coneguda pregunta, feta ara per Pafnuci, respon Déu amb una triple comparació: l'ermità encara no és tan virtuós com un joglar que havia estat lladre, però se n'havia penedit i fins i tot havia salvat una

⁹ Ayerbe-Chaux 1975: 105–106 anomena aquesta narració com *exemplum* de «*los dos padres y Eucaristo*», segons els protagonistes d'algunes de les seves nombroses variants. Veg. també Tubach núm. 3175.

verge de ser violada; com un determinat prebost d'una ciutat, que havia mantingut el celibat durant trenta anys de matrimoni; o com un comerciant, que repartia els guanys entre els pobres. En el *Recull* 600 (598) aquesta versió conclou amb una admonició: «*[...] con lo dit Pafnucio se devie morir, dix a aquells qui entorn li estaven les dessusdites visions, e dix-los: «No meynspreets vers Déu los estaments dels òmens del món, car en quescun estament té nostre senyor Déus servidors.»*»¹⁰

Aquestes, doncs, són les dues branques – la de l'ermità i Eucaris i la del *Tríptic de S. Pafnuci* – enmig de les quals col·loca Ayerbe-Chaux l'*exemplum* de S. Pichter i la monja folla. El seu contingut, que he resumit més amunt, és reproduït en múltiples versions més o menys esquemàtiques, però que podrien ser representades, en l'essencial, per la redacció que ens n'ofereix el *Recull* 279 (278):

[279] EXIMPLI DE UNA SANTA DONA D'ORDE QUI, PER LA AMOR DE JESUCRIST, SE RETIE FOLLA E FORA DE TOT ENTENIMENT.

Fatuitatem causa humilitatis sancti simulant aliquando.

Segons que's recompte [Heràclides], en un monestir de monges, ·I^a· monge se feya folla per amor de Jesucrist e humiliave's a totes, e neguna no volie menjar ab ella, abans la ferien e la desonrraven e la manaven star contínuement en la cunya lavant los scudellers e talladors e olles del covent, e feye tots los officis vils del monestir. E jamés no seya a taule per menjar sinó que menjave les miques del pa e ço que caye en terra de les taules con los altres havien menjat. Contínuement anave descalça e portave al cap, per vel, un drap de estopa squinçat e molt sutze. E axí servia a totes e jamés no feya enug a negú ne la oya negú murmurar per mal que li feessen.

E, per tal, l'àngel de Déu manà a un sant hom qui estave sol en la muntanya, en l'ermitatge, que vengués a visitar les dites monges.

E con lo dit sant hom fon vengut al dit monestir, feu venir denant ell les dites monges. E con li foren denant dix: «No estats aquí totes.» E elles li digueren: «Pare, totes stam açí,

¹⁰ Veg. Tubach núm. 4543. Ayerbe-Chaux remarca com la primera part del tríptic evolucionà en un model d'*exemplum* en el qual un lladre es presenta a un ermità per demanar-li penitència. En descobrir aquest que el lladre és incapaç de fer-ne cap, li imposa que reti honors a qualsevol creu que es trobés onsevulla. Una vegada, essent encaçat, el lladre passa per davant d'una creu i aconpleix la penitència, cosa que li costa la vida. L'ermità veu aleshores com uns àngels s'enduen l'ànima del lladre al cel. Ell, desesperat per tal com considera el fet com un greuge comparatiu, abandona l'ermitori amb tan mala sort que ensopega, cau, es trenca el coll, mor i és dut a l'infern. És, ni més ni menys, el tema del *Condenado por desconfiado* de Tirso, sobre el qual veg. Menéndez Pidal 1973: 9–65 i 67–101. Veg. també, amb diverses variants: *VP*, col. 1011, *JdeV* (Crane) núm. 72, Bourbon 1877, núm. 26, Herolt, *Promptuarium exemplorum* M, 25 i *Sermones*, ed. de 1495, f. 49r, Klapper *Err.* núm. 117, Caes. *Fragmente, Anh.* II, núm. 1, 214 (= *Wunder*, vol. III, núm. 104, 219), BP III, 463, entre altres. Ayerbe-Chaux afirma que: «*La única huella que dejan estos personajes* [sc. el prebost i el comerciant] (*distante, lo mismo que la del músico ladrón*) *es dar pie para que el ermitaño se compare con algún poderoso y así el compañero del paraíso puede ser el Papa San Gregorio*.»

sinó una qui és folla e orada.» E lo sant hom li dix: «Aquexa me fets venir denant!» E tentost que lo sant hom la véu, agenollà's denant ella molt devotement e, ab gran devoció, dix-li: «Mare spiritual, benexs-me!» E la santa dona, qui's feya folla, agenollà's denant lo sant hom e respòs-li humilment: «Mas tu, pare e senyor, benex a mi!» E totes les altres monges digueren al sant hermità: «Pare, no vulles reebre aquesta injúria d'aquesta folla e orada!» «Vosaltres – dix lo sant hom – sots les folles e orades, car aquesta pus acostada és a la amor del Salvador del món que no sots vosaltres, ne encare yo!» E ladonchs totes les monges, molt humilment, agenollaren-se denant ella demanant-li perdó de lles injúries que fetes li havien. E la santa monge, ab gran caritat, los perdonà.

Les diferències respecte a la versió ací editada són força minses. D'entrada, hi falta la introducció amb què comença l'*exemplum* del ms. T i a la qual ja m'he referit abans. Podem considerar-la substituïda, en la versió del *Recull*, pel tema, és a dir, per la frase llatina que l'encapçala, que servia per a encabir aquest *exemplum* en l'estructura alfabètica de l'obra de què procedeix i que feia d'orientació per a localitzar-lo i de suggeriment per a la seva utilització. Parem esment com hi apareix el verb «*simulant*», cosa que ens porta a l'aspecte de les aparences, comentat més amunt.

La divergència més notable està en la manca de la increpació de l'àngel a l'ermità: segons aquesta versió, no sabríem que l'ermità estigués tan pagat d'ell mateix que necessités rebre una lliçó d'humilitat. La raó d'aquesta absència rau potser en el fet que l'adaptació s'ha realitzat bo i pensant únicament en les aparences enganyoses i no en l'orgull engendrat sovint per la virtut, del qual pot ser víctima l'ermità. Cal reconèixer que és una opció de lectura absolutament legítima, continguda, de fet, en potència, en la versió que editem en aquest treball.

Cal dir, però, que insistir en el tema de les aparences no implica necessàriament la supressió del discurs de l'àngel a l'ermità. El núm. 406(353) del *LEABC*, exemplari castellà degut a Clemente Sánchez de Vercial, encapçala aquest *exemplum* amb un díptic que de nou al·ludeix al tema de les aparences: «*En este mundo el que por loco es avido e tenido, / acerca de Dios por justo es avido.*» Tota la narració segueix molt de prop la versió del ms. de Santes Creus, la qual, alhora, és també molt fidel al model original, que és la de les *VP*, (=PL vol. 73) cols. 984–985, núm. 19 i col. 1140, núms. 41 i 42.¹¹ En el text del *LEABC* llegim com l'àngel interpel·la l'ermità amb paraules ben

11 Aquesta segona versió pertanyent a les *VP* divideix el present *exemplum*: el núm. 41 descriu únicament la vida de la monja folla en el seu monestir, i el núm. 42, la segona part, o sia, la trobada amb l'ermità. Malgrat aquesta distribució en dos capítols, amb sengles títols, el segon comença remetent a la monja de l'*exemplum* anterior: «*De hac sancta, sancto Pitirum anacoretæ [...] astitit revelans angelus [...]*».

contundents: «*¿Por que creys ser grande? ¿Quieres ver una mugier que es mas sancta que tu?*»¹²

2.2 La jove que no sabia quin carní triar

Adés he dit que el punt en comú entre l'*Exemplum d'una santa verge de gran virtut* i el que tot just he comentat és el de les aparences. La monja a la qual acut S. Pioteri semblava ser una pobra orada i, a l'últim, resulta ser un autèntic espill de virtut. En el present cas, una noia, d'una banda, ha vist viure sa mare lliurada de tot en tot als plaers mundanals, alhora que es beneficiava d'un ampli reconeixement social; de l'altra, ha vist son pare patir molt per causa de la seva virtuosa vida i ser objecte de tot d'enraonies i xafarderies malintencionades. Ella mateixa estableix el contrast: «Mon pare fo hom simple qui vivia de son treball e avia tant poques paraules que moltes gents se cuydaven que fos mut, e null temps no estava en la plassa, de res del món no s'entrametia de ço que's fehia en son alberch.» L'etopeia continua tot subratllant la pietat del pare – que anava quotidianament a missa –, la seva moderació – tenia prou, per a alimentar-se, amb el seu pobre «pa e son poch companatge» –, i la seva bonhomia i humilitat – no feia mal a ningú i, si li'n feien, no se'n planyia –. Val a dir que les qualitats morals del pare són ben oposades a les que la literatura exemplar reserva per a les dones,¹³ representades ací per sa mare: «Ma mare era una fembra guaya [e] parlara, e donava a son cors tots los plaers que's podia donar en boure e en menjars e en vestits, e en jochs e en solaçors. E despenia e guastava tot quant lo prom guanyà ab tafurs e en luxúria e en grans ayres que's donava.» Que la mare parla pels descosits, que malgasta els diners – guanyats pel marit –, que només pensa en plaers i luxes: trets contraposats ací, quasi un a un, amb els del pare.

Encara hi ha més, però: Quan mor el pare, l'oratge és tan dolent i tan orc, que només poden soterrar-lo quan ja començava a descompondre's, fins a l'extrem que els veïns murmuraven fent veure que tan amagats i encoberts eren els seus pecats que «Déus los li manifesta ara, que naleix la terra no'l vol reebre, e los diables que'l n'an portat an torbat tot lo món!» Tanmateix, la fi de la mare provocà una reacció d'admirada pietat remarcada encara més per la placidesa i bellesa de la natura: «E fahia tant bell temps [com] en estiu, quant són les flors e les verdós e tota la gent és alegre. E fon sebullida ab gran honor, neleix semblava que la beutat del temps ajudàs honrar la sepultura.»

12 Veg. més textos paral·lels dins Tubach núm. 3504. Una altra versió molt propera a la font original tot just esmentada és la que trobem en Pauli 1866, 690, a la qual localitza molts paral·lels el seu editor, Oesterley.

13 Veg. Ysern 1994 a, on es descriu la visió de la dona dins el *Recull* i Cantavella 1992: 57, 69–70, 75, 99–101, 118–119, per a diferents tòpics misògins i 177–179 per a un quadre general d'aquests.

Davant aquesta situació, és lògic que, en esdevenir òrfena, la xica es pregunti quin camí hauria de seguir, quin és el més virtuós, car, tot plegat, mai «no viu que mon pare un plaer agués en aquesta vida e axí d'aquest setgle a gran desonor.» La cosa era que els qui fan el bé no són feliços, mentre que els pecadors sí ho són, circumstància inquietant, que l'*hostis antiquus* sap aprofitar molt bé, com fa en la versió de Jacques de Vitry (=JdeV) que cito més avall: «*Dyabolus autem ante oculos ejus [sc. de la noia] ponebat quod vita patris ejus dura nimis et aspera fuisset, et quod in dolore et misera sempre vixisset; mater vero ipsius in magnis deliciis et gaudio et in magna felicitate vixerat.*»¹⁴ Llavors, un àngel se li apareix i l'acompanya de visita a l'altre món a fi d'esbandir-li els dubtes: trobarà son pare al cel, gaudint a cor què vols de la glòria celestial, i sa mare a l'infern, immersa en un oceà de turments. La conclusió és fàcil. En despertar del somni en què se li havia aparegut l'àngel, decideix seguir les petges del pare, bo i entrant en un monestir i dedicant-s'hi a una vida de penitència i gran perfecció moral.

De l'èxit d'aquest *exemplum* és bona mostra la gran quantitat de variants que recull Tubach 1450, entre les quals destacaria: *LEABC* 426 (380); JdeV (Crane) núm. 289; Klapper *Erz.* núm. 180/ *Ex.* 22; *SL* 91 [= *EL* núm. 88, p. 61]; *VP* vol. 73, VI, col. 995 i ss., núm. 15; a més, és clar, de la versió inclosa en el ms. S. Cugat 39 de l'ACA, ff. 143r i ss.

El *Recull* 274 (273) presenta aquest mateix relat, però força simplificat, reduït a les seves peces essencials. Ens ofereix la narració de manera esquemàtica, sense cap enquadrament que permeti un desenvolupament autobiogràfic. Els dos personatges antagònics són descrits ràpidament i l'acció es desplega també de manera quasi immediata, sense ni tan sols mostrar-nos la protagonista turmentada pel dubte. La comparació amb la versió del manuscrit de Santes Creus 49 (=T) és útil per a mostrar com variaven les versions d'un repertori a un altre:

¹⁴ Aquest tipus de frisanques poden induir fàcilment a la blasfèmia. Se'n fan eco alguns *exempla* que bandejo ací però que també van tenir molt de succés. L'esquema d'aquest tipus d'*exempla* podríem reduir-lo de la següent manera: un creient, davant una situació injusta – no sempre explícita en el text –, es planteja fins a quin punt els judicis de Déu són encertats. Aquest, per dissuadir-lo d'un pensament tan obertament blasfem, li envia un àngel que li fa veure com els fets més aparentment injustos i malaurats poden tenir un significat del tot diferent en el pla diví. Veg. l'ex. núm. 12 del ms. S. Cugat 39 de l'ACA, ff. 142v i ss.; *Recull* 359 (358), Bourbon 1877, núm. 396; *Gesta* 80(72), 396–399; Klapper *Erz.* núm. 110, 210, 211; *LEABC* 230(161); JdeV (Crane) núm. 109; Pauli 1866, núm. 682; *MSE*, 'Iudicium Dei', núm. 1; Parnell, «Hermib»; Voltaire, *Zadig*, Tubach núm. 2558. I sembla que la cosa ja ve de lluny: «Les meves intencions no són les vostres, / i els vostres camins no són els meus. / Ho dic jo, el Senyor. / Estan tan lluny els meus camins dels vostres, / les vostres intencions de les meves, / com el cel és lluny de la terra», es llegeix en Isaïes (55, 8–9) – cito per la traducció de la Bíblia Catalana Interconfessional –.

[274] MIRACLE E EXEMPLI DE UN HOM QUI FEÏA SANTA VIDA E HAVIE MALA VENTURA EN TOTES LES COSES TEMPORALS, E LA MULLER FEÏA VIDE DESONESTA E HAVIE BONA VENTURA EN TOTES LES COSES TEMPORALS.

Exemplum a meliori est sumendum. Ex «Vitis Patrum».

Segons que's recompte en la *Vide dels sants Pares*, un hom feya santa vide, mas havia mala ventura en totes les coses temporals per tal manera que encare quant fon mort tantes foren les plagues e lo mal temps que stech molts dies que no'l pogueren soterrar.

E la muller de aquell hom feya molt mala vida vers Déu, mas en tots los fets del món ere beneventurade, que tots sos fets li venien a son pleer.

E morts los dits hom e muller, una filla que d'ells romàs començà a ymaginar a qual vida semblaria de fer: a la vida que feya son pare o a la vide que feye sa mare. E stant ymaginant fo arrapade per l'Esperit Sant e fon levade al sant paradís, e veé allí son pare molt alegre e ella dix-li: «Pare, prech-te que romanga ací ab tu.» «Filla – dix ell –, no's pot fer quant ara, mas si fas la vida que yo fiu en lo món, tu staràs ací en aquests pleers.» E l'àngel manà-la a l'infern e veé allí sa mare que sofferia molts turments e cruells. E quant la veé dix-li: «Filla, guarda què soffir per la vida desonesta que fiu en lo món!» E ladonchs l'àngel tornà-la en lo món, e ella féu laors e gràcies a nostre senyor Déus perquè li volch mostrar lo guardó que son pare e sa mare havien segons la vida que quescun havia fet en lo món. E après seguí la vida del pare e fo fembre molt santa.

En la versió del manuscrit T, com també en la del ms. B, hi ha, però, com una mena d'esguardament enrere dut a terme per la protagonista, a instàncies d'un sant hom intrigat per l'alt grau de perfecció moral de la seva vida. El mateix s'esdevé en la versió del *LEABC* i de Klapper *Ex./ Erz.* indicades més amunt. En realitat, no es tracta d'una aportació original dels *exempla* citats, sinó, simplement, que aquests s'han mantingut més fidels a la font, que és el text de les *VP* consignat adés i que copio també en la present edició. Les distàncies, però, marquen en menor o major grau totes les versions. Així, el *LEABC* redueix la introducció a una única frase – «*Un ombre bueno rreligioso pregunto a una monja como fuera santa*» –, però la diferència més important es troba a la fi. La noia es desperta plorant per causa del record de sa mare i afirma: «*E despues dixte al que me levava que la ayudasse a que viviesse en fongalza [sic] como mi padre.*» Aquesta frase, en boca de la protagonista, és una mica tèrbola: potser caldria entendre «me» en comptes de «la». De fet, doncs, ens quedem sense saber què ha decidit la xica, encara que ens ho podem ensumar, havent esguard del díptic que encapçala aquest *exemplum*: «*Vida buena e alabada/ del mejor deve ser tomada.*» Igualment, si la versió del *Recull* ens sembla una mica rònega en esguard a les dels mss. T o B, la d'*EL* és encara més esquifida. Vet ací com es planteja el bessó de l'acció: «*Leese en las Vidas de los Padres que fueron un marido e una muger e el marido biuió muy derechamente e la muger luxcuriosamente e despues que fueron muertos ellos començó pensar por algunos días una fija que auian, a qual dellos semejaría o al padre o a la madre.*» La conclusió és també ben laconica:

«E ella tornando en si sigió la vida del padre e perseveró en santidad.»¹⁵ Jacques de Vitry també resumeix força la narració i, a més, la comença amb una frase que ens canvia una mica la perspectiva amb què ens acostem al text: «*Valde quidem difficile est ut a malis parentibus non corumpantur [filii].*» Tanmateix, la introducció del dimoni com a personatge – és ell el qui tempta jove òrfena amb els coneguts dubtes – és, potser, un encert narratiu. L'àngel hi intervé quan la filla ja estava quasi decidida «*contempta patris conversatione, matrem imitaretur*», com s'esdevé també en la versió de les VP.

Vull posar ací aturador a aquestes comparacions. En realitat, són útils – i açò és aplicable també a l'*exemplum* anterior – per a esbrinar quins són els elements fonamentals, fixos, que no hi poden faltar, i quins els accessoris, secundaris, que poden créixer o, si molt convé, desaparèixer. Al cap i a la fi, en la mesura en què els elements prescindibles es desenvolupin, anirem acostant-nos, de mica en mica, a d'altres gèneres literaris, com ara la novel·la, en el sentit originari d'aquest mot. Ho explica molt bé Delcorno (1989: 176): «*Uno dei punti di massima divaricazione della novella dall'exemplum è certamente da identificare nella tendenza a dare piu spazio ai motivi statici della narrazione: presentazione e caratterizzazione dei personaggi, descrizione di ambientie di circostanze. La ricerca della verosomiglianza obbliga il novelliere alla precisione, mentre il predicatore può limitarsi a indicazioni sommarie, mutabili di volta in volta a seconda dell'uditorio.*»

3 Notes lingüístiques i estilístiques

D'un primer colp d'ull, és bastant fàcil detectar el vocalisme típic del català oriental en el del copista d'aquest parell d'*exempla*. Ens el testimonien formes com ara:

sagués (< seure), manassen (<menar), veura (<veure), *ma* beneeix (<beneeix-me), digna (<digne), pendra (<prendre).

El consonantisme també és típic d'aquesta variant:

- Setgle (sc. 'segle'), on «tg» representa la pronúncia geminada de la velar en el grup «gb».
- r = /ø/: verdós (sc. 'verdors'), menjars (sc. 'menjàs'), següirs (sc. 'seguís'), glars (sc. 'glarç').
- ix> /š/: axí, matexa, exir, etc.

De tota manera, el més interessant és aprofitar l'avinentesa de posseir dues versions del segon *exemplum* a fi d'establir-hi comparances. Cal recordar – com comentava més amunt – que molt probablement ambdós textos catalans

copien un altre text també català, i no tradueixen directament del llatí. Més avall tornaré e referir-me a la relació entre la font llatina i els textos catalans.

3.1 Els dos textos catalans

Entre les dues redaccions no hi ha diferències abismals, però sí que es perceben algunes opcions estilísticament diverses. Vegeu-ne algun exemple concret.

A. En tots dos textos es barregen indistintament les formes d'indefinites ningú/null, encara que no sempre coincideixen en l'ús:

T	B
que no semblava que agués [fet] <i>null</i> mal	que no semblava que hagués [fet] <i>nengun</i> mal
que <i>negu</i> [n] hom no ho poria comptar ne estimar	que <i>null</i> hom no ho poria pensar ne estimar.
Vis anch més tant bella fi fer a <i>nenguna</i> persona?	Vis anch tan bella fi fer a <i>naguna</i> persona?
que no volgués <i>nengu</i> [n] plaer en aquest món	que no volgués <i>nengun</i> plaer en aquest món

El mateix es pot dir pel que fa a l'ús de quant/ com amb sentit temporal: predomina la primera forma, però hi ha algunes utilitzacions en què T i B van per camins diferents:

T	B
<i>com</i> vench lo tercer jorn	<i>quant</i> vench lo IIII·jorn
<i>quant</i> són les flors	<i>com</i> són les flors
<i>com</i> vench a la mort	<i>quant</i> vench a la mort

B. Deixant de banda el cas d'un provençalisme utilitzat per B – «payre» –, reemplaçat per la forma catalana corresponent en T, en alguns casos es pot detectar que el ms. B prefereix algunes formes antigues front a d'altres de més modernes per part del T: ocells (T) / ausells (B), veure (T) / vaer (<veer) (B), feés (T) / fasés (B), tant (T) / aytan (B).

C. L'experiència d'haver ensenyat català a estrangers m'ha demostrat, entre altres coses, com és de difícil explicar, en determinats moments i segons quina sigui la llengua materna dels alumnes, els matisos que expressa l'oposició verbal pret. perfect/ pret. indefinit/ pret. imperfet. Potser per aquest motiu em sorprèn trobar-me les següents oscil·lacions:

¹⁵ Segueix, com és típic d'*EL*, una petita glossa en la qual s'introdueixen algunes citacions bíbliques.

T

Ma mare [...] despenia e guastava tot quant lo prom *guanyà* [...]. Aquesta vida *menà* mentre que'l marit visch. E entre aquelles gents viu mon pare star, qui fo I dels major, qui *estava* en gran glòria. [...] e cor *sabi* fugir a aquells catius de plaers [...]

B

Ma mare [...] despenia e guastava tot co que lo prom *guanyava* [...]. Aquesta vida *manave* mentre que lo marit visqué. Entr aquelles gents viu mon pare star ·I· qui fo dels majors, e *estech* en gran glòria. [...] e cor *sabia* fugir a aquells tan catius de plaers [...]

D. Hi ha també divergències en l'elecció dels sinònims que poden ser utilitzats per a l'expressió d'una idea determinada:

T

[...] com podia son cors axí *marturiar* prenia son pa e son *poch* companatge en aquell jorn qu'ell *passà* de fontanes e de *ribatges* no ho poria *comptar* ne estimar

B

[...] com podia, axí son cors *turmentar* prenia son pa e son *patit* companatge en aquell jom que ell *mori* de fontanes e de *riberes* no ho poria *pensar* ne estimar

E. Quant a l'organització de sintagmes sencers també podem remarcar algunes variacions interessants:

T

Anch no viu que mon pare un plaer agués en aquesta vida. Quant fo mort mon pare e ma mare [...]. [...] e pres-se a cridar en plorant molt fortment [...]

B

Anch no viu que ·I· plaer agués mon pare en aquesta vida. Quan fo mon pare mort e ma mare [...]. [...] e pres-se a cridar e a plorar molt ferament [...]

3.2 Del llatí al català

Rere els textos catalans considerats ací hi ha una font llatina, que edito en paral·lel. Val a dir que, acarar un text amb la seva font, és sempre fructífer: ens fa paleses les manipulacions artístiques d'un escriptor i, a més, ens ajuda a resoldre els possibles errors que en la lectura d'un text poden cometre els autors – o copistes – pels més diversos motius.

En el present cas, la comparació serveix per a decorar la disjuntiva en què es podia trobar un autor davant la font: la història de *S. Pichteri i la monja folla* segueix molt de prop el text de les *VP*, damunt el qual fa només innovacions més aviat de caire estilístic; tanmateix, l'*Exemplum d'una santa verge de gran virtut* se n'allunya molt, tot mantenint-ne gairebé només l'argument i fent via pròpia quant a l'organització textual. Anem als textos, però.

Pel que fa al primer text, vull considerar, més que més, les ampliacions/reduccions del text català respecte a la font. Esquematzant al màxim – perquè el lector pot enriquir les següents dades amb la seva pròpia lectura –, tindriem:

a) Afegiment d'algunes informacions que no trobem en la font:

El ms. T indica que al monestir hi ha quatre-centes monges i dona una citació bíblica més («Si nengú...tots»).¹⁶ En algun cas, trobem el que pot ser una mena de traducció pel sentit. Per exemple, quan les monges afirmen que tenen una germana «*stultia*» a la cuina tot el temps, el text llatí aclareix «*Sic enim eas quae a demone vexantur appellantis*», comentari que manca en T, on directament llegim «e dehim-li 'Endemoniada'».

Potser un dels afegitons més cridaners és la referència al pas d'un «flum» per a arribar al monestir, que no apareix en la font.¹⁷ En realitat, aquests eixamplaments més aviat fan pensar que no es tradueix directament de la font copiada ací, sinó que o bé un altre text actua de mitjancer o bé la tradició textual de les *VP*, en algun moment, subministra alguna variant que conjumini aquestes informacions, aspecte, aquest darrer, que no he pogut comprovar.

És clar que també hi ha alguns afegits que no responen més que al gust del traductor per remarcar certes circumstàncies, per reorganitzar l'estructura d'una frase o, senzillament, per matisar i explicar millor el text traslladat. Així, quan es descriu que la monja folla portava el cap «*involutum pannis*», en català tenim «portava lo cap envoltat de *vills* draps», on l'adjectiu subratllat no té correspondència en el text llatí. Igualment, quan hom ens explica que l'Endemoniada s'alimenta «*micis tantum detergens ipsarum mensarum, et abluens ollas*», en català, totes dues accions – *detergens*/*abluens* – es redueixen a «lavaven les tovalles ne les olles». Com a aclariment cal entendre que es tradueixi el «*pro*

¹⁶ Val a dir que aquesta segona citació bíblica apareix, juntament amb la primera, en la segona versió de la història de la monja folla que porten les *VP*, la que, més amunt, he comentat que està dividida en dos capítols. Malgrat aquesta coincidència, la primera versió és més propera al text català i és la que copio en paral·lel més avall. Sigui com sigui, aquest fet encara confirma més la sospita que la traducció catalana originària partia d'una versió llatina que barrejava elements de les dues de les *VP*.

¹⁷ Sí apareix, però, en la segona versió de les *VP*, referència que copio a peu de plana en el lloc corresponent.

errore habebatur» – amb què s'expressa, ben al començament, el rebuig de què és objecte la folla per part de les seves germanes – per «en tant gran HERROR E ESQUIVADANÇA era aguda», és a dir, per un doblet el segon terme del qual explica el significat, potser estrany, del primer. La traducció per doblets és una tendència ben coneguda¹⁸ i també ací es manifesta: *officium* > «do servey e l'offici», *maledicta* > «desonries e blastomies», *VOCARE coeperunt* > «la faeren cridar e appellaren-la». Una ampliació que no deixa de ser sorprenent és la traducció «*universae domus spongia*» per «sponge plena DE VINAGRE». L'afegitó, si és que correspon al traductor, pot deure's a l'afany de subratllar l'aspresa i amargor de la vida d'aquesta dona, si no hi ha la influència d'aquella altra esponja, plena de vinagre, en referència a la Passió.¹⁹

b) Reduccions, en la versió catalana, d'alguns passatges llatins:

En aquest apartat consideraré determinats fragments llatins que o bé han desaparegut en la traducció catalana o bé hi han estat condensats. Així, quan s'explica que la monja protagonista duu el cap embolicat amb un drap, la font insisteix: «*caeterae autem virgines tonsae cucullis cooperiuntur*», cosa que manca en la traducció. Igualment, el text llatí afirma que «*nulla aliquando potuit hanc de quadringentis virginibus videre manducantem, nunquam per omne aevnum suum sedit ad mensam*», mentre que el ms. català diu «nenguna d'aquelles no la veé que sagués ne menjars a la taula». El significat és el mateix, però expressat d'una manera més senzilla. Un altre cas d'eliminació d'un fragment llatí, el trobem quan les monges es penedeixen d'haver maltractat la germana tan admirada per S. Pieteri. De cop i volta, totes comencen a confessar com l'havien maltractada: «*Alia enim abluens...a se esse deflebat*». Tot açò no apareix en el text català, on només trobem un lacònic «[...] e cascuna co[n]fessava ses pròpies errades e injúries que avien fetes contra aquella, qui foren moltes e diverses.» Aquesta escena de confessió i perdó sí és recollida en una compilació com la del castellà LEABC 406 (353) – i també en la segona versió pertanyent a les VP –.

Quant al segon text – *Exemplum d'una santa verge de gran virtut* –, la relació entre la versió catalana i la font llatina és ben diferent de la del cas anterior. Ací ja no sols es tracta que hom hagi de suposar un text mitjancer, sinó que, realment, cal suposar una redacció totalment altra que la que he copiat – de les VP – per tal com representa, diguem-ne, l'estàndard i és citada com a font

¹⁸ Veg. Wittlin 1991.

¹⁹ El sentit del text llatí és que aquella monja era, diguem-ne, «el drap de la neteja de tota la casa». Recordem que en català fem també l'expressió «deixar/ posar com un drap brut». Ayerbe-Chaux 1975: 202, tradueix aquest text al castellà i, en arribar a aquest lloc, diu que «[...] era, según el decir popular, el trapo de limpieza de toda la casa».

en moltes versions. L'esquema de l'acció coincideix, però el contingut de les diverses seqüències canvia molt.

Primerament, l'estructura de la narració no és la mateixa. En el text llatí, després d'una breu introducció, la protagonista pren la paraula i comença a narrar: a) Com era son pare. b) Com era sa mare. c) La mort de son pare. d) La mort de sa mare. e) La situació de dubte i frisança en què es troba la protagonista i narradora en restar òrfena. f) La decisió a què arriba: que viurà bo i seguint les petges de sa mare. g) La visió que té durant un somni. h) La trobada amb l'ànima del pare. i) La trobada amb l'ànima de la mare. j) La tornada a la realitat. k) Aplicació pràctica de les conclusions: abandó del món i dedicació a la vida virtuosa – camí seguit pel pare –.

Aquestes són també les seqüències que estructuren la versió catalana, però les quatre primeres s'ordenen de manera diferent. Prenent com a referència l'esquema anterior, tindriem que l'orgaització del text català és: a + c + b + d. És a dir, en comptes de contraposar pare/mare i mort del pare/mort de la mare, descriu la biografia completa de l'u i la contrasta amb la de l'altre. La resta de les seqüències apareixen segons el mateix ordre, amb una excepció: en el text català, l'òrfena no arriba a concloure que ha de prendre la vida de la mare com a model, sinó que es manté en el dubte fins que té la visió. Per tant, en el text català, no existeix la seqüència «b».

Més important encara és veure com, malgrat l'essencial paral·lelisme estructural – car la dislocació dels episodis inicials no té major transcendència – i la coincidència absoluta quant a la moral que se'n deriva, la narració, sovint, discorre per camins dissemblants en un i altre text. Així, per exemple, el pare de la protagonista es descriu com «*debilis vero atque infirmus corpore*» i es parla de la seva assiduitat en el treball del camp, aspectes ignorats per les versions catalanes. En alguns casos, com sempre, trobem determinats elements resumits en la versió dels mss. T i B. Per exemple, quan llegim a les VP que son pare «*sita vixit curam sui agens, ut vix aliquando videretur ab his qui in eodem habitabant vico*» hem de pensar que correspon al català: «null temps no estava en la plassa» (I). De més a més, la descripció de la mare és molt més desenvolupada en el text llatí. Les frases que en català es limiten a consignar que es lliurava a tot de plaers, en la font llatina són molt més detallades. El tarannà balafiador de la mare és descrit amplament. N'extrec un fragment: «*Dispensabat autem et ea quae intus domi erant tamquam meretrix pessima, ut etiam substantia multa valde non potuerit nobis sufficere*». La filla ens conta que, en morir el pare, la mare va doblar el ritme de vida disbauxada, mentre que el text llatí explica, més detalladament, «*At vero mater mea post haec licentia plurima accepta, cum improbitate maxima corporis sui libidine abutebatur, et prostibulum deinceps faciens domum nostram in multa luxuria vixit atque deliciis*».

Fàcilment podria ampliar l'elenc de divergències d'aquest caire, però prefereixo centrar-me, ara, en les més importants. Així, quan la noia esdevé òrfena, es troba a les portes de la joventut i comença a sentir «*desideria titillationesque corporis*», cosa que la indueix a reflexionar sobre quin camí seguir, el marcat per la mare o el del pare. Les reflexions del text llatí són considerablement més detallades, però, sobretot acaben amb una decisió clara: «[...] *Si igitur bona esset huius—modi conversatio apud Deum, quare ergo tantum malorum consecutus est pater meus, qui sic vivere elegit? [...] Quid ergo? SIC OPORTET ME VIVERE, SICUT MATER VIXIT; MELIUS EST ENIM PROPRIIS OCULIS CREDERE HIS QUAE MANIFESTE COGNITA SUNT, ET NIHIL PRAETERMITTERE.*» Amb aquesta opció presa —i no simplement amb la preocupació del dubte, com en els textos catalans—, s'adorm i ja sabem què passa. També ací, però, hi ha diferències, perquè qui la visita en somnis no és cap àngel, sinó «*quidam grandis quidem corpore, aspectu autem horribilis*» que la interroga amb una veu aspra i esveradora. Aleshores s'inicia el viatge pel paradís i l'infern. Cal dir que, ara, el text llatí és molt més concís, fins i tot escurat, en esguard al català. Amb quatre pinzellades ràpides se'ns descriu el paradís: «*Ducens autem me in quemdam campum magnum, habentem paradisos multos et diversos fructus, et varias arbores, et PULCHRITUDINEM INENARRABLEM, introduxit me intus illis*». En el ms. T, tanmateix, llegim, primer, la descripció del paisatge i, tot seguit, la dels qui l'habiten: «E manà-me'n per un bell prat florit e per tant bells vergers, plens de bells arbres diverses e ben florits, e de fruyts e de totes bones odors, e de fontanes e de ribatges e de cants d'ocells, e de totes dolçors. E avia aquí tan belles companyes da belles gents e de diverses estaments —vèrgens e puncelles, e jovencells coronats de roses e de líris, juglars e esturments—, e tan gran goig e tan gran alegria e glòria, que negu[n] hom no ho poria comptar ne estimar. E tots loaven Déu. E entre aquelles gents viu mon pare estar, qui fo ·I· dels majors [...]». El mateix es pot dir de l'infern, el qual, en el text llatí, es descriu també sense grans detalls, però, tanmateix, la trobada filla/mare que s'hi esdevé és molt més desenvolupada que en la versió catalana i, fins i tot, arriba a ser dramàtica: la mare intenta convèncer la filla que li doni la mà i l'ajudi a eixir de l'infern. La filla s'hi nega i la mare torna a implorar socors: «*Filia mea, adjuva me et noli despiciere fletum propriae matris tuae: memento doloris mei in die parturientis te, et ne me despicias quae gehennae igne depereo.*» Aquesta impactant situació commou la jove i la fa plorar en somnis. Els de casa seva acudeixen a despertar-la. La fi ja ens és coneguda.

Per tant, el text llatí escurça algunes descripcions —la del paradís i l'infern—, però tanmateix és molt més detallat en tot el que es refereix al tractament dels personatges i, molt especialment, en l'escena de la trobada a l'infern entre la mare i la filla. Cap d'aquests canvis no altera el significat de

l'*exemplum*, però són massa perceptibles com per a voler establir una dependència directa entre el text català i el llatí.

4 Aquesta edició

Transcripció fidelment els textos que ocupen els folis 135v^a–139r^b del ms. Santes Creus 49 —olim 23— pertanyent a la Biblioteca Pública de Tarragona (= T). Pel que fa al segon text —l'*Exemplum d'una santa verge de gran virtut*—, l'edito tot acarant-lo amb una altra versió: la dels ff. 143r–144v del ms. S. Cugat 39 de l'Arxiu de la Corona d'Aragó (= B). Aquesta segona versió pertany a un treball més ample, en premsa, en el qual edito tot el *REMorals*, esmentat més amunt.

Hi he tingut també presents els textos corresponents de les *Vitae Patrum* (= *VP*), que copio en paral·lel: Llibre V, cap. 19, cols. 984–985 per a l'ex. de *S. Pichteri i la monja folla* —ocasionalment *VP* VIII, caps. 41 i 42, cols. 1140–1141— i el llibre VI, cols. 995–998, cap. 15 per a l'*Exemplum d'una santa verge de gran virtut*.

Les normes de transcripció que hi aplico són les habituals de la col·lecció ENC. Em limitaré a aclarir que, quan apareix el signe tironià, el transcripció com «e», la conjunció habitual en la resta del document; «co», amb calderó a sobre, només apareix desenvolupat una vegada «con» i una altra «com» —en el ms. T, ja que en el B hi ha més mostres d'una i altra solució—. He pres aquesta segona forma com a general per als casos en què no es desenvolupa l'abreviatura.

No vull acabar sense expressar el meu més sincer agraïment al professor Germà Colón, de la Universitat de Basilea, que amb tanta amabilitat ha atès els no pocs dubtes que li he plantejat.

5 Edició

[1] [S. Pichteri i la monja folla.]

VP, V, 19, cols. 984–985²⁰

Narravit sanctus Basilius episcopus, dicens: Fuit in quodam monasterio seminarum virgo quaedam, quae stultam esse ac daemone se habere simulabat. Quae usque adeo ab omnibus aliis pro errore habebatur, ita ut nec cibum quidem cum ea caperent. Talem siquidem elegerat vitam, ut a coquina nunquam recedens, totius illic ministerii impleret officium: et erat secundum vulgare proverbium, universae domus spongia,²¹ impletum a se rebus probans, quod sanctis libris scriptum legimus: Si quis, inquit, ex vobis putat se esse sapientem, sit stultus, ut sapiens fiat.

T

[135va] Comptava sent Basili e de ja fo un monestir de dones en lo qual estaven ·CCCC· dones e avia-y una verge qui's feya orada e que agues demonis, la qual en tant gran horror e esquivadansa era aguda per totes que sol nenguna no volia ab ella parlar ne menjar, ne elegiren-li e donaren-li aytall offici o vida que null temps no partis de la cuyna, per tal que tot lo servey e l'offici de la cuyna complís. E era, segons lo proverbi de les gents, «sponge plena de vinagre»; e provant²² açò que en los sants libres trobam escrit, segons l'avengeli, qui diu: «Si nengú entre vós volrà ésser major, sia ministre e servent²³ de tots»;²⁴ e segons l'apòstol sent Paul, qui diu: «Si nengú de vosaltres cuydarà ésser savi en aquest món, sia fet foyll per tal que sia fet savi».²⁵

²⁰ Copiaré a peu de plana alguns fragments de VP VIII, caps. 41–42, perquè es veegin bé les diferències amb la traducció catalana i com aquesta sembla més propera a la versió de VP, V, 19.

²¹ *Narravit...spongia* VP VIII, cap. 41: «In hoc monasterio fuit alia virgo qui propter Christum simulabat stultitiam et se a daemone occipari, persuadens sibi per haec virtutem optime exercere, se in ea praeclare gerens, seque reddens abjectam et humilem. Hanc usque adeo reliquae sunt aspernatae, ut nec cum ea quidem vescerentur, id illa excipiente cum laetitia. Discurrens itaque in culinam, exhibebat aliis omne genus ministerium, adeo ut nec horam quidem unam intermitteret, sed tanquam ancilla serviret: eratque haec beata, ut dicitur, spongia monasterii [...]».

²² *provant*: ms. «prova», amb un calderó damunt la «a», cosa que, probablement, indica una pronúncia «provan», amb «b» final emmudida.

²³ *servent*: Aquest mot acaba amb un signe volat que podria ser transcrit com una «essa»: «servents».

²⁴ Veg. Mt 20, 26–27, 23, 11 i Lc 9, 48.

²⁵ Veg. 1 Cor 3, 18.

Haec igitur involutum pannis habens caput, ita quoque in omnibus serviebat; caeterae autem virgines tonsae cucullis cooperiuntur. Nulla aliquando potuit hanc de quadringentis virginibus videre manducantem, nunquam per omne aevuum suum sedit ad mensam. A nulla vel modicam partem panis accepit, sed micas tantum detergens ipsarum mensarum, et abluens ollas, his solis alimentis contenta vivebat.

Nulli unquam fecit injuriam, nulla ipsius murmur audivit, nulli aut parum aut satis locuta est unquam. Et certe cum ab omnibus caederetur, cum omnium odio viveret, maledicta omnium sustineret, sancto

Pyotero, cui hoc vocabulum erat, probatissimo viro semperque in deserto viventi astitit angelus Domini quadam die sedenti in loco Porphyrite, affatusque est his verbis: Cur, inquit, grande aliquid esse te credis, ut sanctus, et in huiusmodi degens loco? Vis videre mulierem te sanctiorem? Vade ad Tabennesiotarum monasterium seminarum, et unam ex ipsis illis invenies habentem in capite coronam, ipsamque cognosce te esse meliorem. Quae dum contra tantum populum sola diebus ac noctibus pugnat, cor ipsius a Deo nunquam recessit, tu autem uno in loco residens, neque quoquam aliquando progrediens, per omnes urbes animo et cogitatione vagaris.

E aquesta [135vb] verge portava son cap envolupat de vills draps e axí servia a totes les dones. Mas nenguna d'aquelles no la veé que sagués ne menjars²⁶ a la taula, ne de neguna no pres anch alguna poca de pa, mas tant solament les micadelles que podia collir de la taula com lavaven²⁷ les tovalles ne les olles: aquestes coses li bastaven.

Anch a nengú ni a naguna no féu injúria, anch nenguna²⁸ no la hoyí murmurar, anch a nengú no parlà ni poch ne molt. E com certes²⁹ totes li portassen oy, encara a³⁰ aquelles sofferia totes les coses de desonries³¹ e blastomies que li deyen.

E veus que l'àngel de Déu estech danant a sent Picteri, lo qual era axí appellat per lo bapisme e era baró que totstamps avia viscut en lo desert e, com [136ra] aquell Picteri sigués ·I· jorn en loch qui és appellat Porífice, dix-li aquestes paraules:³² «Tu, Pichteri, estàs ací en aquest desert³³ axí com a sant e cuydes fer gran cosa com ací estàs. Vols veure ·I· fembra qui és pus sancta que tu? Ve, doncs, al monestir de les Cabaynenques, en lo qual estan fembres. Trobar-n'i as una entre les altres qui ha cubert lo cap de vills draps. E sàpies per tot cert que aquella és mellor que tu, la qual, com contra tan gran nombre de vergens,³⁴ tota sola, de dies e de nits, se combat, lo cor d'aquella no's parteix de Déu. Mas tu, qui en aquest loch estàs³⁵ e no vas defores, de cor e de pensament no sesses d'anar per totes les carreres de les ciutats.»

²⁶ *menjars*: Enteneu «menjàs», és a dir, «mengés».

²⁷ *lavaven*: En un primer moment havia entès «davaven» en el sentit de «llevar» – amb confusió del vocalisme àton –, és a dir, amb el significat de «llevar, desparar taula». Tanmateix, el text llatí deixa ben clar que es tracta del verb «lavan», o sia, «llavar», «rentar». Veg. LEABC 406 (353): «[...] e nunca tomo pedago de pan, mas las migajas que ALINPLAVA de las mesas e lo que ALINPLAVA de las ollas comia».

²⁸ *nenguna*: ms. «nengugna», amb la segona «g» eliminada pel copista mateix.

²⁹ *certes*: No és clar si la darrera síl·laba d'aquesta paraula ha estat eliminada pel copista mateix.

³⁰ *a*: Interlineat.

³¹ *desonries*: Sembla escrit «desonries», potser perquè la preposició «de» precedent havia induït el copista a iniciar la paraula «desonries».

³² *paraules*: ms. «paraules e dno».

Statimque ad supra dictum monasterium venit, et magistros fratrum rogavit, ut introducerent eum ad habitaculum feminarum. Quem mox illi, ut virum non solum vitam gloriosum, verum etiam et provectoris aetatis, cum fiducia grandi introduci fecerunt.

Ingressus autem, omnes sorores desideravit inspicere: inter quas solam illam, propter quam venerat, non videbat. Ait autem ad postremum: Omnes, inquit, mihi adducite, deesse mihi videtur aliqua. Dicunt ei: Unam, inquit, stultam habemus intrinsecus in coquina. Sic enim eas quae a demone vexantur appellavit. At ille: Exhibete, inquit, ad me ipsam quoque, ut eam videam. Quo audito, supra memoratam vocare coeperunt. Quae cum nollet audire, sentiens, ut credo, aliquid, aut fortassis hoc ipsum divina revelatione cognoscens, dicunt ei: Sanctus Pyoterius te videre desiderat.

E, tantost, l'om de Déu al [136r^b] demundit monestir se'n vench e lo maestre dels freres pregava que li passassen al³⁶ flum e'l manassen³⁷ a la habitació de les vèrgens e, tantost, aquells, com sabessen aquell qui era baró gloriós per vida e ja que era vell per longa edat, passaren-li lo flum entrò³⁸ al monestir de les dones.³⁹

E, com fossen [les dones] danant aquell, ell guardà e no y veé aquella per la qual hi era vengut. E, a la per fi, dix: «Totes les me fets aci venir, car vijares m'és que n'ich fal lega alguna!»⁴⁰ E dixeren a aquell: «Una orada avem dins la cuyna, e dehim-li 'Endemoniada'» E aquell dix: «Fets-le'm venir danant per tal que la veja!» La qual paraula hoyda, tantost la faeren cridar e appellaren-la. La qual, com no u volgués hoir, sentí-en – so creu – alguna cosa ho, per aventura per revelació [136v^a] de Déu, aquesta matexa cosa conexia, e digueren-li: «Sent Pichter i te desija veural»

33 *desert* : ms. «loch desert», amb la primera paraula eliminada pel copista mateix.

34 *vèrgens* : ms. «vèrgens auràs vista»

35 *estàs* : ms. «estàs de»

36 *al* : Enteneu «el».

37 *Manassen* : Enteneu «menassen», «conduïssen».

38 *entrò* : ms. «e entrò»

39 Aquesta referència al pas d'un riu apareix en VP VIII, cap. 42, col. 1140. Perquè es vegi que aquesta versió, malgrat la coincidència, no és seguida tan de prop pel text català aci editat, en copio el següent fragment, on subratlo la referència al riu: «*De hac sancta, sancto Pitirum anachoretæ, qui sedebat in Porphyrite, viro probatissimo in virtute exercitationis, astitit revelans angelus, qui ei dixit: «Cur tibi places, et te magnifice circumspicis ob ea quae quae a te recte et ex virtute geruntur, ut qui sis pius et religiosus, et sedeas in hoc loco? Vis videre mulierem te magis piam ac religiosam? Abi in monasterium feminarum Tabennesiotarum, et invenies illic unam quae habet redimiculum in capite; ea est te melior: quae cum tanta turba decertans, et omnibus indiscriminatum serviens, cor nunquam abducit a Deo, etsi ab omnibus superbe contemnatur. Tu autem etiam hic sedeas, per urbes tamen vagaris cogitatione, qui orbem habitabilem nunquam calcasti pedibus.» Surgens autem magnus Pitirum, venit usque ad monasterium Tabennesiotarum, et rogat magistros ut liceat ei transire usque ad monasterium feminarum; ut qui esset ergo inter Patres magnae exsultationis, et consensisset in exercitatione, bono ac fidenti animo transmissio fluvio eum introducerunt.»*

40 *E, con fosen...alguna*] VP VIII, cap. 42, col. 1140, «*Cum omnes ergo in medium accessissent, illa non apparuit. Tandem dicit eis sanctus Pitirum: «Cunctas ad me adducite.» Cum autem dicerent: «Adsumus omnes» dicit eis: «Deest una quam ostendit mihi angelus.»*

Erat enim vir famae ac nominis grandis. Cumque ad eum fuisset exhibitæ, vidissetque panno frontem ipsius involutam, projecit se ad pedes ipsius, dicens: Benedic me, inquit. Quod rursus ad illius pedes tunc et ipsa fecit, ac dixit: Tu me benedic, domine. Omnes sorores obstupuerunt simul, dicentes: Noli, abba, talem injuriam sustinere; fatua est enim ista quam cernis.

E era, emperò, lo baró gran de fama e de nom,⁴¹ adonchs, com danant aquell la aguessen amenada e aquell veés aquella⁴² ab lo front e ab lo cap⁴³ ligat de vills draps, gità's als peus d'aquella e dix-li: «Beneix-me, mare!» E aquella aytambé gità's al[s] peus d'aquell e dix-li: «Mas tu, sènyer, pare, ma⁴⁴ beneix!» E totes les dones, espaordides e maravellan-s[e], digueren: «No vulles, abbat, aytal injúria çofferir, cor orada és aquesta que tu veus!»

Ladonchs, sent Pichter i dix a totes les dones: «Vosaltres sots orades, mas aquesta [136vb] vostra dona és, e mia!»⁴⁶ E prech Déus que, en lo dia del juý, yo merescha ésser atrobat tan digna⁴⁷ com ella!» La qual cosa hoida, totes ensemps als peus d'aquella caygueren, e cascuna co[n]fessava ses pròpies errades e injúries que avien fetes contra aquella, qui foren moltes e diverses.

Et sanctus Pyoterius hoc ipsis omnibus ait: Vos, inquit, estis fatuae; nam haec et vestra et mea est Amma. Hoc enim in ea vocant illi feminas spirituales.⁴⁵ Et deprecor Deum, ait, ut dignum ipsa in die iudicii merear inveniri. Quo audito, omnes simul ad pedes ipsius procliderunt, singulae varia peccata ei propria confitentis. Alia enim abluens sordes catini supra eam se fodisse dicebat; alia vero colaphis eam a se verberatam saepe memorabat; alia nares ipsius sinapi impletas a se esse deflebat; caeterae quoque diversas referebant se ei injurias irrogasse.

Pro quibus omnibus sanctus ille fuis Deo precibus egressus est. Post paucos autem dies non ferens illa tantam sui gloriam, tantoque se nolens sororum honore cumulari, gravarique se credens excusationibus singularum, egressa est de monasterio illo occulte, et quo ierit, in quem se miserit locum, vel quo sine defecerit, ad nullius potuit notitiam pervenire.

La qual cosa oýda, lo sant baró, feta oració a Déu, tornà-sse'n e, après poch dies, aquella no poch sofferir tanta glòria de si mateixa, ne volent⁴⁸ que fos apellada «Son» en companyia⁴⁹ de les altres, com li fos vijares que fos massa gran honor, ysqué's de nuyt del monestir amagadament. Mas en qual loch se n'anà, ne en qual loch se més ne ab qual fi morí, no ho [137r^a] pogueren saber.

41 *E era...nom*] VP VIII, cap. 42, col. 1141, «[...] erat enim is magni nominis.»

42 *aquella* : ms. «aquella e»

43 *cap* : ms. «cap cubert». La segona paraula és eliminada pel copista mateix. Vegeu una altra coincidència amb VP VIII, cap. 42, col. 1141: «*Ea ergo adducta, vidit magnus eius faciem, et pannum in capite et fronte ejus [...]*».

44 *ma* : Enteneu «me».

45 *Hoc...spirituales*] La versió de VP cap. 42, col. 1141 introdueix aquesta informació entre parèntesis només aparèixer la paraula «amma»: «[...] Amma (sic enim vocant matres spiritales).»

46 *mas...e mia*] És a dir, «però aquesta és senyora vostra i també meva».

47 *digna* : ms. «dig digna». La primera síl·laba, eliminada pel copista mateix.

48 *volent* : ms. «vole» amb un calderó damunt la «e», cosa que potser delata una pronúncia «volén», amb «b» emmudida.

49 *companyia* : Amb la «b» sobreescrita.

[2] [Exemplum d'una santa verge de gran virtut.]

VP, VI, cols. 995–998,
cap. 15

T

B

Narravit quidam senex, dicens: Quia erat quaedam virgo provecata aetate valde, quae profecerat in timore. Die. Et interrogata a me, quae res eam ad hanc adduxerit conversationem; illa ingemiscens coepit dicere:

Mihi quidem, o mirabilis vir, cum adhuc essem parvula, erat pater modestus ac mansuetus moribus, debilis vero et infirmus corpore: qui ita vixit curam sui agens, ut vix aliquando videretur ab his qui in eodem habitabant vico: terram autem suam assidue operabatur, et ibidem semper occupabat vitam suam. Si quando fortasse sanus fuisset, fructus culturae suae domi portabat; plurimum autem temporis in lecto et languoribus detinebatur, tantaque ei erat taciturnitas, ut ignorantis eum sine voce crederetur esse.⁵⁰ Mater vero mihi erat et contrario curiosa absque modo, et quae ultra omnes quae

Una santa verge era en ·I· monestir e fehia tant alta vida e tant gran penitència que, a tots aquells qui u ho·yien, feya maravellar. E ·I· sant pare visità·la ·I· jorn e demanà·li com podia son cors axí marturiar. «Bell pare – dix ella –, yo t'ò diré del començament [tro a la fi].»

«Mon pare fo hom simple qui vivia de son treball e avia tant poques paraules que moltes gents se cuydaven que fos mut, e null temps no estava en la plassa, de res del món no s'entrametia de ço que's fehia en son alberch.⁵¹ Cascun matí anava Déus pregar a l'esgleya e prenia son pa e son poch companatge pobrament e anava·se'n tot lo jorn estar [137r] en la obra que fehia. Null hom no's complenyia d'ell ne ell no's complanyia d'om per tort que li fes.

Eximpli molt bell d'una santa verge.

Altre eximpli se recompta aquí mateix.

Una santa verge era en un monestir e fahia tanta alta vida e tan gran penitència que tots qui ho oÿren fahia meravellar. E un sant hom visità·la ·I· jorn e demanà·li com podia axí son cors turmentar. «Bell payre – dix ella –, yo t'ò diré del començament tro a la fi.»

«Mon pare fo ·I· prom simple qui vivia de son treball e fahia ses obres ell mateix e era de tan poques paraules que moltes de gents se cuydaven que fos mut, e null temps no estava en plaça, de res del món no s'entrametia sinó de co que's fahia en son alberch. Cascun matí anava Déus pregar a la esgleya, e prenia son pa e son patit companatge e anava·se'n estar tot lo jorn en la obra que fahia. Null hom no's complanyia⁵² de tort que ell li fes.

erant in regione hac turpior esset; sermones vero ejus ita ad universos movebantur, ut putaretur omne corpus ipsius lingua esse: lites frequentius commovebantur ad omnes ab ipsa; in ebrietate autem vini, cum viris luxuriosis demorabatur. Dispensabat autem et ea quae intus domi erant tanquam meretrix pessima, ut etiam substantia multa valde non potuerit nobis sufficere; nam huic a Patre meo delegata erat dispensatio domus: corpore autem suo ita in turpitudine abutebatur, ut pauci de vico ipso potuerint effugere libidinem ejus. Numquam corpori ejus morbus occurrit, nec dolorem aliquem sensit vel aliquantum, sed a nativitate sua usque ad ultimum diem integrum sanumque corpus suum possedit. Inter haec contigit ut pater meus longa aegritudine fatigatus moreretur, et continuo aer commotus est, et pluvia et coruscationes atque tonitrua aerem conturbabant, et neque nocte neque die imber cessando triduo super lectum sine sepultura fecit eum manere, ita ut homines vici illius moventes capita admirarentur quod tam malum universos lateret, dicentes: Sic enim Dei erat inimicus, ut nec terram eum recipiat ad sepulturam. Sed tamen ne intra domum dissoluta membra ejus ingressum prohiberent habitantibus, imminente adhuc aere turbido et pluvia descendente, vix aliquo modo eum

«Venç per temps lo jorn de sa mort e passà d'aquest setgle. E, en aquell jorn que ell morí, venç neu e foren grans trons e grans lamps, e laus de pluges e de tempesta, axí com si tot lo món degués perir. E null hom no podia exir de casa, e durà molt aquest mal temps, enaxí que no·l poch hom sebullir. E, com venç lo tercer jorn, que ja podia⁵³ lo cors en nostra casa, a penes alguns de nostres vehins lo pogren metre sots la terra, sens missa e sens capellà, e sens tota honor, axí con una bèstia. E dehia tota la gent: «Vejats d'aquest malvat hom! Tant cubés⁵⁴ eren los seus peccats! [137va] Déus los li manifesta ara, que naleix la terra no·l vol reebre, e los diables qui·l n'an portat an torbat tot lo món!» Anch no viu que mon pare un plaer agués en aquesta vida e axí⁵⁵ d'aquest setgle a gran desonor. «Ma mare era una fembra guaya [e] parlera, e donava a son cors tots los plaers que's podia donar en boure e en menjars e en vestits, e en jochs e en solaçors.⁵⁶ E despenia e guastava tot co que lo prom guanyà

«Venç per sos temps al jorn de la mort e passà d'aquest setgle. E, en aquell jorn que ell morí, venç molta neu e foren grans trons e grans lamps [e laus] de pluges e de tempestat, axí com si tot lo món degués perir. E null hom no podia axir de casa, e durà aquest mal temps molt, enaxí que no·l poch hom sabollir. E, quant venç lo ·III· jorn, ja podia lo cors en la casa nostra. E a penes alguns de nostres vahins lo pogueren metre sots la terra, sens missa e sens capellà, e sens tota honor, axí com a una bèstia. E dehia tota la gent: «Vejats d'aquell malvat hom! Tant cuberts eren sos peccats! Déus los li manifesta ara, que naleix⁵⁷ la terra no·l vol reebre, e els diables qui·l n'an portat an torbat tot lo món!» Anch no viu que ·I· [143v] plaer agués mon pare en aquesta vida e axí de aquest setgle a gran desonor. «Ma mare era ·I· fembra guaya e parlera, donava a son cors tots los plaers que's podia dar en beure, en manjar e en vestits, en jochs e en solaç. E despenia e guastava tot co que lo prom guanyava

50 A partir d'ací, el text llatí comença a presentar la mare de la protagonista, cosa que en els textos catalans s'esdevé més tard. Evidentment, mantinc l'ordre argumental de la font llatina.

51 *de res...alberch*. És a dir: no s'entrametia ni tan sols en allò que es feia a casa seva, ben al contrari del que dóna a entendre el ms. B en aquest lloc.

52 *complanyia*: Enteneu «complanyia», de «complanyer-se».

53 *podia*: Enteneu «pudia».

54 *cubés*: Enteneu «cuberts», és a dir «coberts», «encoberts», «amagats».

55 *axí*: Enteneu «axí», «va eixir».

56 *solaçors*: Enteneu «solaços».

57 *naleix*: ms. «na lo leix», amb la síl·laba «lo» eliminada pel copista mateix.

sepulturae tradidimus. At vero mater mea post haec licentia plurima accepta, cum improbitate maxima corporis sui libidine abutebatur, et prostibulum deinceps faciens domum nostram in multa luxuria vixit atque deliciis. Et dum adhuc parvula essem, et deficeret nobis substantia nostra, vix aliquando cum timore, sicut mihi videtur, morte illius adveniente tantam meruit funeris prosperitatem, ut etiam putaretur aer simul in excessibus deducere funus ejus. Ego vero post obitum ejus puellarem egressa aetatem, et desideria titillationesque jam corporis cum me permoverent, in quadam die ad vesperam, ut fieri solet, cogitare coepi atque considerare cuius vitam eligere imitandam; utrum patris, qui modeste, et mansuete, et sobrie vixit; sed rursus recogitabam illud, quia nihil in vita sua consecutus est boni, sed per omne tempus in infirmitate et tribulatione consumptus esset, ita finem vitae accipiens, ut nec sepulturam ejus terra reciperet. Si igitur bona esset hujus modi conversatio apud Deum, quare ergo tantum malorum consecutus est pater meus, qui sic vivere elegit? Sed sicut mater, inquit cogitatus meus, bonum est vivere, tradere voluptati, luxuriae ac libidini corpus; etenim illa nullum opus turpe praetermissit; in ebrietate autem omne tempus incolumis atque

ab tafurs e en luxúria e en grans ayres que's donava. Aquesta vida menà mentre que'l marit visch e, après la mort de mon pare, ella'n féu dos tans⁵⁸ sí [que] poch [a poch] axí despès la sua vida. E, com vench a la mort, féu tant bella fi, que no semblava que agués [fet] null mal, e tota la gent [137vb] ne loava Déu e dehia la un a l'altre: «Vis anch més tant bella fi fer a nenguna persona?» E fahia tant bell temps [com] en estiu, quant són les flors e les verdós e tota la gent és alegra. E fon sebullida ab gran honor, neleix semblava que la beutat del temps ajudàs honrar la sepultura. «Quant fo mort mon pare e ma mare, yo romanguí punçella creeguda e aguí voluntat de pendrà marit e de intrar al setgle e mos amichs, qui m'o aparellaven. E comen-sé'm a consirar e a pensar qual via feria: ho si pendria la via de mon pare – e que menyspreàs tot⁵⁹ lo món e que no volgués nengun plaer en aquest món, ne donar ayre a mon cors en aquesta mortal vida [138ra] e que feés penitència –, o que seguís⁶⁰ la via

ab taffurs e en ses luxúries e en grans ayres que's donava. Aquesta vida manave⁶¹ mentre que lo marit visqué. E, après mort de mon pare, ella na féu dos tants, sí que poch a poch axí despès tota sa vida. E, quant vench a la mort, féu aytan bella fi, que no semblava que hagués [fet] nengun mal, e tota la gent ne loava Déus e dehia la ·I· a l'altre: «Vis anch tan bella fi fer a naguna persona?» E fahia tan bell temps com en estiu, com són les flors e les verdors. E tota la gent s'alagrava. E fo sabollida ab gran honor, neleix semblava que la beutat del temps sí ajudàs a honrar se sepultura. «Quant fo mon pare mort e ma mare, yo romanquí punsella creeguda⁶² e aguí voluntat de pendre marit e d'entrar al setgle e mos amichs, qui m'o apparellaven. E comencé'm a consirar⁶³ e a pensar qual via faria: o si tendria la via de mon pare – que menyspreàs tot lo món e que no volgués nengun plaer en aquest món, ne donar ayre a mon cors en aquesta vida mortal, e que fasés penitència –, o que seguís la vida

prospera degens, ita vitam suam explevit. Quid ergo? Sic oportet me vivere, sicut mater vixit; melius est enim propriis oculis credere his quae manifeste cognita sunt, et nihil praetermittere. Et cum placuisset mihi miserae eidem me constituere vitae, supervenit nox, et sopor continuo mihi accessit. Post hos sermones astitit mihi quidam grandis quidem corpore, aspectu autem horribilis; deinde intendo me perterrens, iracunda visione et aspera voce interrogabant⁶⁴ me. Dic mihi, inquit ille, quae sunt cogitationes cordis tui? Ego autem ab aspectu ejus et habitu tremefacta, neque aspicerem in eum audebam. Majore vero voce usus, iterum jussit ut ea quae mihi placuerant pronuntiarem. Ego autem praeter timore dissoluta, et omnes oblita cogitatus, nihil esse dicebam. Ille vero negante me revocabat universa ad memoriam, quae in corde meo meditata eram. Ego autem convicta et ad precem conversa, supplicabam veniam consequi, et causam ei narrabam hujusmodi cogitatus. Qui ait mihi: Veni et vide utroque, patrem et matrem, et quam volueris vitam deinde elige tibi; et apprehendens mihi manum, traherebat. Ducens autem me in quendam campum magnum, habentem paradisos multos et diversos fructus, et varias arbores, et pulchritudinem inenarrabilem, introduxit me intus illic.

de ma mare – e que'm donàs tots los goigs e plaers que[m] poria donar en aquest món-. E puy pensave'm que mon pare, per tant bona vida, vench a tant mala fi e a tant desordonada; e ma mare, de sa mala vida, vench a tant bona fi. E estava tota esparudada qual elegiria. E, axí, adormí'm e, en aquell pensament, aparech-me en visió un àngell en semblança d'ome e presme per la mà e dix-me que'l seguirs,⁶⁵ qu'ell me mostraria mon pare e ma mare. E manà-me⁶⁶ per un bell prat florit e per tant bells vergers, plens de bells⁶⁷ arbres diverses e ben florits, e de fruyts e de totes bones odors, e de fontanes e de ribatges e de [138rb] cants d'ocells, e de totes dolçors. E avia aquí tan belles companyes da belles gents e de diverses estaments – vergens e punçelles, e jovençells coronats de roses e de liris, jutglars struments tocants –, e tan gran goig e tan gran alegria e glòria, que negu[n] hom no⁶⁸ ho poria comptar ne estimar. E tots loaven Déu. E entre aquelles gents viu mon pare estar, qui fo

de ma mare – e que'm donàs tot lo goig e tots los plaers que'm poria donar en aquest setgle -. E puy pensava'm que mon pare, per la bona vida, vench a tan leja fi e a tan deshonorada; e ma mare, de sa mala vida, vench a tan bella fi. Estava tota sperduda qual elegiria. E, axí, adormí'm en aquell pensament. Apparech-me en visió un àngell en semblança d'ome e presme⁶⁹ per la mà e dix-me que'l seguís, que ell ma mostraria mon pare e ma mare. E menave'm per un bell prat florit e per tant bells verges, plens de bells diversos e florits, e de fruyts e de totes bones odors, e de fontanes e de riberes, e da cants d'ausells e de totes dolçors. E havia aquí tan belles companyies e de belles gents e de diverses estaments – verges e punselles, e jovençells coronats de roses e de liris, jutglars struments tocants –, tan gran goig e tan gran glòria que null hom no ho [144r] poria pensar ne estimar. E tots loaven Déu. Entre aquelles gents viu mon pare star ·I· qui fo

58 tans: Enteneu «tants».

59 tot: Afegit al marge, amb una crida que remet al lloc que ha d'ocupar.

60 seguís: Després ve una «rn», eliminada pel copista mateix.

61 manave: Enteneu «menava».

62 creeguda: Al ms. es llegeix clarament «reguda», cosa que no hi fa sentit. Enteneu 'crescuda', és a dir 'adulta', en edat adient per al matrimoni.

63 consirar: ms. «conjurat».

64 interrogabant: Potser caldria atendre «interrogabat», en singular, però mantinc el que apareix en l'edició de PL.

65 seguirs: Enteneu «seguís».

66 manà-me'n: Enteneu «menà-me'n», és a dir, em va menar, em va conduir.

67 bells: ms. «be / bells». La primera síl·laba ha estat eliminada pel copista mateix. Amb la barra inclinada indico el canvi de ratlla.

68 no: ms «no poria», amb el verb eliminat pel copista mateix.

69 pres-me: Entre el verb i el pronom hi ha una «p» suprimida pel copista mateix.

Occurrens autem mihi pater meus, amplexatus est me, et osculabatur, filiam me vocans. Ego vero circumplexa eum, rogabam ut manerem cum ipso. At ille, Nunc, inquit, non potes hic esse; si vero mea sequi vestigia volueris, venies hic non post multum tempus. Cum autem adhuc ego deprecarer manere cum ipso, trahens me rursum manu, qui me ibi duxerat. Veni, ait, ostendam tibi et matrem tuam, quae igne excruiatur, ut scias ad quem horum debeas declinare vitam tuam. Statuens autem me in domo tenebrosa atque obscura, omni stridore perturbationeque repleta, ostendit mihi fornacem ignis ardentem et picem ferventem, et quosdam illic terribiles aspectus stantes super fornacem. Ego autem inspiciens deorsum video matrem meam in fornace usque ad collum demersam, stridentem dentibus et igne ardentem, et vermium multum fetorem fieri. Videns autem me illa, cum ululatu clamabat, filiam me vocans: Heu me, filia, de propriis operibus haec patior; quia quasi deliramenta mihi videbantur universa quae de sobrietate erant; opera autem fornicationis et adulterii non mihi credebam esse tormenta; ebrietatem vero et luxuriam non arbitrabar esse poenas; et ecce propter parvam libidinem, quantam recipio gehennam et sus-

·I· dels majors, qui estava⁷⁰ en gran glòria e⁷¹ estès la mà e saludà'm molt dolçament e tirà'm a ci molt amorosament, e dix-me: «Filla, veges: per tant poch de treball que sofferí en lo món e per un poch que fiu de penitència, e cor sabí fugir a aquells catius de plaers que pogra aver e donar a mon cors, son vengut [138va] en aquesta tan gran glòria, e Déus me n'á axí guardonat com tu, filla,⁷² aquella vida e vendràs-te'n a mi, en aquest paradís». E, quant coneguí que d'ell me partia, yo li⁷³ cridé: «No çia, bell pare dolç! Jamés no-m vull partir de tu!» E ell dix-me labores en rient: «Sí faràs, bella fillal Cové que tu faças penitència al cors ans que tu vengues en aquesta gran glòria.» E, adonchs, partí'm d'ell. «Lavors, l'àngel qui'm guiava menà'm en infern. E, en un loch tenebrós, que no y ha jorn ne lum ne claredat, mas à-y un foch ros e blau, axí com a foch de çoffre, plen de mal fum que luu⁷⁴ un poch, que la un pot veure l'altre als turments. E viu tantes de maleytes gents e diverses

dels majors, e estech en gran glòria. E estès-me la mà e saludà'm molt dolçament e tirà'm vers si molt amorosament, e dix: «Ve- ges, filla: per tan poch de treball que sofferí e¹⁷⁵ món, e per ·I· poch que fiu al món de penitència, e cor sabia fugir a aquells tan catius de plaers que pogre haver e donar a mon cors, son vengut en aquesta tan gran glòria. E Déus, qui me n'á axí guardonat⁷⁶ axí com tu pots vaer. E tu, filla, faràs aquella vida e vindràs-te'n a mi, en aquest paradís.» E, quant coneguí que d'ell me partia, yo li cridí: «No sia, bell pare! De vós no-m vull partir jamés!» E dix-me labores en rient: «Sí faràs, bella fillal! Ans cové que tu fases penitència al cors que tu vengues en aquesta gran glòria.» E,avors, partí'm d'ell. «Lavors, l'àngel qui-m guiyava manà'm⁷⁷ en infern, en ·I· loch tenebrós, que no y havia jorn ne lum ne claredat, mas à-y un foch ros e blau, axí com a foch de sofferre, ple de mal fum que luu un poch, que la ·I· no pot veure a l'altre, ni'ls turments. E viu tantes de maleytes de gents en diverses

tineo poenas; ecce propter exiguas delicias quanta exsolvo tormenta; ecce pro contemptu Dei, quales recipio mercedes; apprehenderunt enim me universa immobilia mala.

turments: [138vb] la un en foch, l'altre en glars⁷⁸ e en neu; els altres en fanch e en pudor, e en vèmens⁷⁹ e en calàpets, e en serpents e en males bèsties qui'ls rompien e'ls devoraven, e tants de fers diables qui'ls batien e'ls acotaven e'ls aonien als turments. E tants espaventables crits, tant horribles, que la ·I· no hoyia l'altra. E la un malayia l'altre e blasotaven Déu. E coneguí ma mare, qui estava en una gran caldera plena d'oli ardent pus que foch entrò a les mamelles. E conech-me e pres-se a cridar⁸⁰ en plorant molt fortment, e dix-me: «Vege, filla, veges:⁸¹ per un poch d'ayre e de plaer que volguí donar a mon cors, en la pudor del món ara son condampnada [139ra] per totstems sens fi en aquests turments que tu veus! Ay, ay, marida e de Déu maleyta! Tantost foren passats aquells vils delits e tant lonchs seran aquests turments!» E quant jo viu e hoyí⁸³ ma mare en aquell estament, per poch no exí del tot del seny e cridé axí com fembra qui és fora de son seny.

turments: la ·I· en foch, l'altre en glaç e en neu; els altres en fanch e en pudor, e en vèmens e en calàpets e serpents e males bèsties qui'ls rompien e'ls davoraven, e tants de fers diables qui'ls batien e'ls acotaven⁸⁴ en los turments. E oý aquí tan espaventables e horribles crits que la ·I· malahia a l'altre e blasfemava Déu. E coneguí ma mare, qui estava en ·I· gran caldera plena d'oli ardent pus que foch entrò a les mamelles. E conech-me e pres-se a cridar e a plorar molt ferament, e dix-me: «Vege, filla: per un poch d'ayre e de plaer qui'm volguí donar a mon cors, per la pudor del món, ara son condempnada per totstems sens fi en aquests turments que tu veus! Ay, ay, marida e de Déu maleyta! E, tantost foren passats aquells vils delits, e tant lonchs seran aquests turments!» E quant jo viu e hoyí ma mare en aquell estament, per poch no exí del tot del seny e cridé axí com fembra qui és fora [144v] de son seny.

Nunc est tempus auxilii, o filia, nunc recordare nutrimentorum quae a me consecuta es, nunc retribue beneficium si quid boni aliquando accepisti. Miserere, inquit, mei quae ardeo igni et ab ipso consumor; miserere mei, quae in huiusmodi cruciatibus exanimor; miserere mei, filia, et prorrigenis manum tuam educ me de hoc loco. Me autem recusante hoc facere propter eos qui ibi astabant, rursum cum lacrymis clamabat: Filia mea, adjuva me et noli despiciere sletum propriae matris tuae: memento doloris mei in die parturientis te, et ne me despicias quae gehennae igne depereo.

70 *estava*: Amb la «e» sobreescrita.

71 *e*: ms. «e estava», amb el verb eliminat pel copista mateix.

72 *filla*: ms. «filla veus», amb el verb eliminat pel copista mateix.

73 *yo li*: Anotat al marge.

74 *luu*: ms. «duu luu», amb el primer verb eliminat pel copista mateix.

75 *e·I·*: Enteneu «en els».

76 *guardonat*: Precedit de «guardat», eliminat pel copista mateix.

77 *manà'm*: Enteneu: «menà'm».

78 *glars*: Enteneu «glaç», «gel».

79 *vèmens*: ms. «turments».

80 *a cridar*: ms. «a plorar a cridar», on «a plorar» apareix eliminat pel copista mateix.

81 *veges*: ms. «veges fill», amb el segon mot eliminat pel copista mateix. Anava a repetir «filla», però se'n va adonar i ho va corregir. Hi mantingué, però, el segon verb «veges», que conservo perquè hi veig una manera d'incrementar la força expressiva de les paraules d'aquest personatge.

82 *marida*: Enteneu «marrida».

83 *hoyí*: Anotat al marge.

84 *acotaven*: Enteneu «açotaven».

Ego autem a voce ejus lacrymis commota, humanum aliquid patiebar, et coepi cum clamore condolens ei ingemiscere. Exsurgentes vero hi qui erant in domo mea, et accedentes ignem, causam mugitus mei interrogabant me; ego autem narraui eis quae videram. Et sic etiam unum hoc deliberavi, ut patris mei sequerer vitam, certa facta per ineffabilem misericordiam Dei, quae poenae repositae sunt his qui maligne vivere volunt. Siquidem illa beata virgo ex ipsa visione cognoscens, multam esse et bonorum retributionem operum, et malorum actuum turpis vitae maximas esse poenas renuntiabat; ideoque efficiamur melioris consilii nobismetipsis, ut possimus beati fieri.

E hoÿren-ho en mon alberch tota ma companya, e levaren-se tots espaordits e despertaren-me e cridaren-me cascuns per què cridava e plorava, e quin secg⁸⁵ m'anava. E, quant me fuy esvetlada, esteguí tota espaventada e membrá'm tota ma visió e fuy en voluntat que fogís a la vida de ma mare e que ressemblàs mon pare. E menyspreé lo món e promís [139rb] a Déu ma virginitat e entré-me'n en aquest monestir a fer penitència. «Bell pare, dolç e car amich de Déu, açò és la cosa per què yo aflagesch mon cors a fer gran penitència!»

E oÿren-ho en mon alberch tota ma companya, e lavaren-se tots espaordits e despertaren-me etc. Demanaren-me cascuns per què cridava e plorava, e quin setg^{le} m'anava. E, quant me fuy despertada, estaguí tota espantada e membrá'm tota ma visió e fuy en voluntat que fugís a la vida de ma mare e que semblàs mon pare. E menyspreé lo món e promís a Déu ma virginitat e entré-me'n en aquest monestir a fer penitència. «Bell pare e dolç e car amich de Déu, ço és la cosa per què jo aflagesch mon cors a ffer tan gran penitència!»

6 Glossari

aonien: 3^a p. del pret. imperfet d'indicatiu del verb «ahonir» o «honir», gal·licisme (cf. francès «honnir») amb el sentit d'humiliar.

donar ayre a mon cors: Gaudir de plaers. Veg.: «[...] que no volgués nengu[n] plaer en aquest món, ne donar ayre a mon cors en aquesta mortal vida» / «Vege, filla, vege per un poch d'ayre e de plaer que volguí donar a mon cors»

donar-se grans ayres: Presumir, fer gala o ostentació d'alguna cosa. Veg.: «E despenia e guastava tot quant lo prom guanyà ab tafurs e en luxúria e en grans ayres que's donava.»

esparduda: DCVB s. v. «esperdut, -uda»: Fora de seny, sense esma. Cf. «esperdre»: Perdre una cosa immaterial; perdre el bon seny, perdre l'esma.

esquivadansa: Evitació, marginació, menyspreu. Veg.: «la qual en tant gran horror e esquivadansa era aguda per totes que sol nenguna no volia ab ella parlar ne menjar»

herror: Bandejament, marginació. Veg. exemple citat s. v. «esquivadansa».

laus: Allaus. Veg.: «[...] vench molta neu e foren grans trons e grans lamps, e laus de pluges e de tempesta, axí com si tot lo món degués perir.»

micadelles: Diminutiu de «mica». Veg. «[...] ne de neguna no pres anch alguna poca de pa, mas tant solament les micadelles que podia collir de la taula com lavaven les tovalles ne les olles.»

ministre: Servidor. Veg.: «Si nengú entre vós volrà ésser major, sia ministre e servent de tots.»

naleix, neleix: Fins i tot. En construccions negatives: «ni tan sols».

oy: Odi. Veg.: «E com certes totes li portassen oy, encara a aquelles sufferí totes les coses de desonries e blastomies que li deÿen.»

secg^{le}: Cercle? Grup de persones? Veg.: «[...] e cridaren-me cascuns per què cridava e plorava, e quin secg^{le} m'anava.» Cf. nota.

sigués: 3^a p. del pret. imperfet de subjuntiu del verb «seure». Veg. «com aquell Picteri sigués un jorn en un loch qui és appellat Porífice».

⁸⁵ *secg^{le}*: No veig clar el significat d'aquest mot aci. A la millor podria entendre's «quin segle m'anava», en el sentit de quin tipus de vida «m'anava bé», cosa que tindria sentit fins a cert punt, en tant que la dona volia saber si havia de seguir les passes de la mare (feliç en el món / condemnada a l'infem) o del pare (infeliç al món / salvat a la fi). Si aquest mot fos un variant gràfica de «cercle» – com es deriva de la remissió del DCVB s. v. «segle», núm. 3 –, hom podria pensar que li pregunten quin conjunt o grup de persones li agrada més: aquell en què es troba sa mare o l'altre, on ha vist son pare. La possibilitat de llegir «manava» com «menava», tampoc no resol el problema, ja que una pregunta així en aquest lloc no hi fa sentit.

7 Abreviacions bibliogràfiques

- BITECA = Beltran, V./ Avenzoa, G. (1993): *Bibliografía de textos catalans antics*, CD-ROM ADMYTE, Madrid.
- BP = Bolte, J./ Polivka, G. (1913–1932): *Anmerkungen zu den Kinder- und Hausmärchen der Brüder Grimm*, 5 vols, Leipzig. [Nova impressió a Hildesheim, 1963]
- Caes. = Heisterbacensis, C. (1851): *Caesarii Heisterbacensis Monachi Ordinis Cisterciensis Dialogus Miraculorum*, ed. J. Strange, 2 vols, Colònia – Bonn – Brusel·les.
- Caes. Wunder = Heisterbacensis, C. (1933–1937): *Die Wundergeschichten des Caesarius von Heisterbach*, ed. d'A. Hilka, Bonn, Publikationen der Gesellschaft für Rheinische Geschichtskunde, XLIII, vols. 1 i 3. [Vol. 2 mai no aparegut?]
- Caes. Fragmente = Heisterbacensis, C. (1901): *Die Fragmente der Libri VIII Miraculorum des Caesarius von Heisterbach*, edició a cura d'A. Meister, *Römische Quartalschrift für christliche Altertumskunde und für Kirchengeschichte*, 13. Suppl. Heft, Roma.
- EL = *Espéculo de los legos*. Mohedano Hernández, J. M. (ed.) (1951): *El Espéculo de los legos. Texto inédito del siglo XV*. Madrid. CSIC.
- Gesta = Oesterley, H. (ed.) (1872): *Gesta romanorum*, Berlín.
- JdeV (Crane) = Vitry, J. de (1890): *The Exempla' or Illustrative Stories from the Sermones Vulgares of Jacques de Vitry*, edició a cura de Th. F. Crane, Londres: David Nutt, Publications of the Folklore Society. [Reimpressió: Nedeln, Liechtenstein: Kraus Reprint, 1967.]
- Klapper Ex. = Klapper, J. (ed.) (1911): *Exempla aus Handschriften des Mittelalters*, in: *Sammlung Mittellateinischer Texte*, núm. 2, Heidelberg.
- Klapper Erz. = Klapper, J. (ed.) (1914): *Erzählungen des Mittelalters*, Breslau.
- LEABC = Sánchez de Vercial, C. (1961): *Libro de los exenplos por ABC*, edició a cura de Keller, Madrid: CSIC 'Clásicos Hispánicos'.
- MSE = *Magnum speculum exemplorum, Typis et sumptibus Wilhelm Friessem, sub signis sancti Gabrieli Archangeli, in platea vulgo Frankgass. Anno 1672*. [...] Locupletatum per R. P. Iohannem Majorem, Societatis Jhesu theologum.
- PL = *Patrologiae cursus completus*. Series latina, edició a cura de J. P. Migne (1844 i ss.).
- Quaresma = Ferrer, V. (1973): *Sermons de quaresma*, ed. a cura de M. Sanchis Guarner, 2 vols, València: Clàssics Albatros.

- Recull = Ysem 1994b – al qual es refereix el primer número de les remissions – i Aguiló 1881 – a qui es refereix el segon número, entre parèntesis –.
- SL = Welter, J. Th. (ed.) (1914): *Le Speculum Laicorum. Edition d'une collection d'exempla composée en Angleterre à la fin du XIII siècle*, París.
- VP = *Vitae Patrum*, Veg. PL, vols. 73–74.

8 Bibliografia

- Aguiló i Fuster, M. (ed.) (1881): *Recull d'eximplis, gestes e faules e altres llegendes ordenades per ABC, tretes de un ms. en pergami de començaments del segle XV*, 2 vols, Barcelona: Biblioteca Catalana. [2ª ed. d'Angel Aguiló, amb pròleg datat el juny de 1904]
- Ayerbe-Chaux, R. (1975): *El Conde Lucanor. Materia tradicional y originalidad creadora*, Madrid: Ediciones José Porrúa Turanzas.
- Bourbon, E. de (1877): *Anecdotes historiques, légendes et apologues tirés du recueil inédit d'Étienne de Bourbon*, edició a cura d'A. Lecoy de la Marche, París.
- Bremond, C./ Le Goff, J./ Schmitt, J. C. (1982): «L'exemplum», *Typologie des sources du moyen âge occidental*, fascicle 40, Turnhout – Brepols.
- Cantavella, R. (1992): *Els cards i el lli: una lectura de l'Espill de Jaume Roig*, Barcelona: Quaderns Crema, «Assaig» núm. 11.
- Concheff, B. J. (1985): *Bibliography of Old Catalan Texts*, Madison.
- Delcorno, C. (1989): *Exemplum e letteratura tra Medioevo e Rinascimento*, Bolonya: Il Mulino.
- Devoto, D. (1972): *Introducción al estudio de don Juan Manuel y, en particular, de El Conde Lucanor. Una bibliografía*. Madrid: Castalia.
- Ferrer, V. (1932–1988): *Sermons*, 6 vols. edició a cura de J. Sanchis Sivera i Gret Schib, Barcelona: Barcino, 'ENC'.
- Giordano, O. (1983): *Religiosidad popular en la alta Edad Media*, Madrid: Gredos.
- Gregori *Sancti Gregorii papae Dialogorum libri quatuor, de vita et miraculis patrum italicorum, et de aeternitate animarum*, PL, vol. 77, cols. 149–429 [El llibre II s'edita en el volum PL 66.]
- Gregori (1931–1968): *Diàlegs*, 2 vols., vol. I (1931) edició a cura de Jaume Bofarull, Barcelona: Barcino, 'ENC'; vol. II (1968) edició a cura d'Amadeu-J. Soberanas, Barcelona: Barcino, 'ENC'.
- Heisterbacensis, C. (1998): *Diálogo de milagros*, introd., versió al castellà i notes de Z. Prieto Hernández, Zamora: Ediciones Monte Casino.
- Krappe, A. H. (1937): «Les sources du 'Libro de los exenplos'», in: *Bulletin Hispanique*, 39, 5–54.
- Menéndez Pidal, R. (1973): *Estudios literarios*, Madrid, Espasa Calpe.
- Pauli, J. (1866): *Schimpf und Ernst*, edició d'Oesterley, Stuttgart.

- Pauli, J. (1924): *Schimpf und Ernst*, 2 vols. edició a cura de J. Bolte, Berlín.
- Tubach, F. C. (1969): *Index Exemplorum. A Handbook of Medieval Religious Tales*, Hèlsinki: FFC.
- Voragine, J. (1846): *Legenda aurea, vulgo historia lombardica dicta*, ed. Th. Graesse, Leipzig, 2 volums amb numeració seguida; traducció espanyola – de l'edició a cura de Graesse – de José Manuel Macías, primera edició de 1982, Madrid: Alianza Editorial, 'Alianza Forma', 2 volums amb numeració seguida.
- Voragine, J. (1977): *Vides de sants rosselloneses*, ed. a cura de Ch. S. M. Kniazzezh, E. J. Neugaard i J. Coromines, 3 vols., Barcelona: Fundació Salvador Vives Casajuana.
- Wittlin, C. (1983): «Les traduccions catalanes de la *Somme le Roi (De vicis i virtutis)* de fra Llorenç», in: *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, 59, 395–433.
- Wittlin, C. (1991): *Repertori d'expressions multinominals i de grups de sinònims en traduccions catalanes antigues*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- Ysern i Lagarda, J. A. (1994a): «La dona, el cos i el sexe al 'Recull d'eximplis'», in: *Caplletra*, Departament de Filologia Catalana de la Universitat de València, 31–52.
- Ysern i Lagarda, J. A., (ed.) (1994b): *Arnoldus Leodiensis. Recull d'exemples i miracles ordenat per alfabet. Edició i estudi*, València, Universitat de València, Servei de Publicacions, 'Tesis Doctorals en Microfitxes', núm. de sèrie 325–12.